

DE OUDE FLESCCH

GLASHISTORISCH TIJDSCHRIFT

**35e JAARGANG
3e KWARTAAL 2013**

Nummer 134

**ISSN 1383-3049
LOSSE NUMMERS € 10,-**

pont
EUROPE

Passionate about Packaging

European supplier of glass and plastic packaging

Containers and bottles for
pharmaceutical products,
food supplements and
sports nutrition

Sales offices and warehouses
in the Netherlands, Germany,
France, Great-Britain
and Poland.

www.ponteuropa.com
info@ponteuropa.com

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

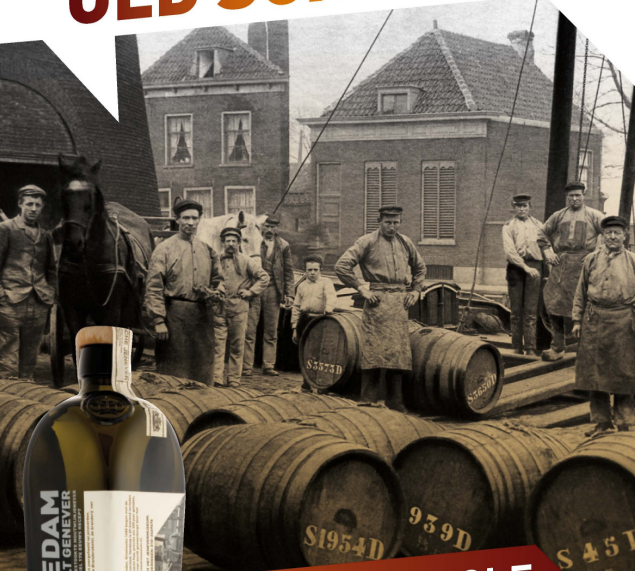

 **NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

OLD SCHIEDAM

**ORIGINAL SINGLE
MALT GENEVER**

**JENEVER
MUSEUM**

 **dijkstra
verenigde**

We pack the world

www.dijkstra.net

Address: Pascallaan 9, 8218 NJ Lelystad • P.O. Box: 2151, 8203 AD Lelystad, The Netherlands
Telephone number: (+31) (0) 320 - 266 181 • Fax: (+31) (0) 320 - 257 140 • E-mail: glas-sluitingen@dijkstra.net

Inhoud

- 4. Platte flessen uit de Romeinse periode**
Hans van Rossum
- 7. Met de fles op (pelgrims)reis**
Johan Soetens
- 16. Geschichte und Zukunft des Bocksbeutel**
Karl Schneider
- 20. Kinawijn- een vergeten drank**
Klaas Prins
- 28. Die kun je in je zak steken**
Johan Soetens
- 36. Een 'Oostenrijker' voor Kon. De Kuyper**
Johan Soetens
- 41. Een lid stelt zich voor**
Hennie T. De Boer-de Zwart
- 44. Mededelingen en nieuws**

Van de redactie

Reeds lang bestond het plan een nummer te wijden aan het verschijnsel platte flessen. Eenmaal daaraan begonnen bleek dat een onderwerp te zijn als de zee; hoe verder je er in doordringt hoe dieper het wordt. Uiteindelijk hebben we ons moeten beperken tot de platte fles als reisgenoot en als instrument bij de vestiging van een merkbeeld. Zo blijft er gelukkig nog genoeg over om in de toekomst over te schrijven.

Verder aandacht voor een bijzondere 'vangst' van duizenden flessen en kruiken uit de oorlogs- resp. na-oorlogse periode die een beeld geven van het gebrek aan verpakkingsmateriaal in die tijd. Zelfs bierflesjes blijken als verpakking voor jenever te zijn gebruikt.

In dit nummer stelt voor de derde maal een lid zich voor.

Na een begrijpelijke aarzeling om over je persoonlijke relatie met glas te schrijven blijkt het voor de auteurs uiteindelijk heel vreugdevol om dat uiteindelijk toch aan het papier toe te vertrouwen. Het is als met het bekijken van een fotoalbum: het zijn de slechtste herinneringen niet die dan bij je boven komen. We hopen dit tot een vaste rubriek te kunnen maken en het hoeft ook niet tot het verhaal van één lid per nummer beperkt te blijven. In ieder geval ligt voor het december/januari nummer al een tekst klaar. U bent bij deze dus uitgenodigd en ons lid Coos van Deursen is bereid om desgewenst als interviewer of/ en fotograaf op te treden. Zo hopen we wat meer binding tussen de leden te bewerkstelligen, die, ondanks hun uiteenlopende verzamelgebieden één ding gemeen hebben: liefde voor het glas en de geschiedenis daarachter.

Ten slot nog dit: deelnemers aan de bijeenkomst in Linschoten stelden een fraaie wenskaart voor mij samen met veel goede wensen en uitingen van sympathie. Hartelijk dank daarvoor. Zoals jullie zien lijdt de verschijning van het blad niet onder mijn tijdelijke handicap en ik doe mijn best om dat zo te houden.

Johan Soetens

Redactie

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl
Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Verzamelaarsvereniging
"De Oude Flesch"
Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter;

Vacature

Secretaris;

Joke Andringa, d.andringa@upcmail.nl

penningmeester, vice-voorzitter;

Klaas Prins, klaasprins43@gmail.com

website beheer en 2^e secretaris;

Arie Vijfvinkel, vijfvinkel@hotmail.com

Bibliothecaris;

Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl

Lidmaatschap € 40.- per jaar.

Huisgenoten € 10.-

Giro 4142725 t.n.v. "De Oude Flesch",

IBAN: NL90INGB0004142725

BIC: INGBNL2A

Schansbosch 11, Linschoten

Voor alle verdere informatie

website: www.deoudeflesch.nl

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCHE stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, een driemaandelijke bijeenkomst en een jaarlijkse veiling. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld

Inleveren nieuwe kopij voor nummer 135

UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK
Over volle paginabreedte en foto's in JPG per separete e-mail

Voorpagina:

Jac. Jongert (1883-1942)

Affiche Oud's Kinawijn 1915-1925

Lithografie 41 x 28 cm.

PLATTE FLESSSEN

UIT DE ROMEINSE PERIODE

(MEESTAL PELGRIMSFLESSSEN GENOEMD)

Hans van Rossum

De platte fles komt al voor in de Romeinse tijd en door zijn opvallende vorm is hij op dat moment beslist afwijkend van de tot dan toe gebruikelijke glasvormen. Volgens de literatuur ontstaat deze grote platte fles in de 2e – 3e eeuw AD, ergens in het Oostelijk Middellandse Zeegebied en gedurende een aantal eeuwen zal deze platte fles op min of meer dezelfde manier worden vervaardigd. Er is een voorbeeld bekend dat opgegraven is in Howden Clough (UK) en door Von Saldern (1974) wordt gedateerd in de 2e – 4e eeuw. Een identiek vervaardigde fles is, samen met een lamp uit de vierde eeuw, opgegraven in Beisan in het noorden van Israël. (Auth 1976)

Een vondst in Apamea, Syrië (Auth 1976) wordt door de desbetreffende archeoloog zelfs gedateerd in de 5e – 6e eeuw. Dit type fles heeft in alle gevallen een volmaakt cirkelvormig en in bijna alle gevallen een glad afgewerkt lichaam, zonder enige vorm van decoratie. Er is, zover auteur bekend, echter één uitzondering en dat betreft een identiek gevormde fles, maar met twee uitgeknepen dolfinjngreepjes op de schouder.

Boven: Platte fles, ook wel pelgrimsfles genoemd. H = 15,4 cm. D lichaam = 12,0 cm. Dikte = 2 cm. Datering 2e – 3e eeuw. Oostelijk Middellandse Zeegebied. Foto NFB.

Rechts: Pelgrimsfles H = 22,2 cm. Datering 4^e - 6^e eeuw, Oostelijk Middellandse Zeegebied. MET New York, inv. nr. 17.194.93.

Deze fles is in 2007 aangeboden door een dealer in Israel en wordt, doo de - in blauw glas - uitgevoerde dolfinjngreepjes op de schouder, prompt gedateerd in de eerste eeuw maar dat waagt ondergetekende te betwijfelen. Er is nog een opmerking bij deze fles te plaatsen: dolfinjngreepjes worden normaliter gerelateerd aan een Romeinse glasvorm die geproduceerd is in het Rijnland terwijl deze flessen, volgens alle wetenschappers, zouden zijn geproduceerd in het Oostelijk Middellandse Zeegebied.

Pelgrimsfles H = 24 cm. Datering 1^e eeuw? Oostelijk Middellandse Zeegebied. Dealer Israel 2007.

Vanwege de ongekend platte vorm lijkt in eerste instantie het vermoeden gerechtvaardigd dat dit type fles voor de pelgrim uit die tijd was gemaakt. De fles zou dan bedoeld kunnen zijn geweest om water of olie, afkomstig van een heilige bron of plaats, in te bewaren en de pelgrim nam hem dan mee op de terugreis naar zijn plaats van herkomst. Dat verklaart ook de benaming: 'pelgrimsfles' zoals deze door de wetenschap aan dit type fles wordt gegeven. Een andere bestemming is ook niet direct voor de handliggend, temeer daar de inhoud van deze flessen - juist vanwege de platte vorm - slechts zeer beperkt was. Om vloeistoffen als olie en wijn te vervoeren beschikte men in deze periode bovendien over grote aantallen vierkante en cilindrisch gevormde transportflessen en voor gebruik aan tafel of in de keuken was een platte vorm, die dus niet zelfstandig kan staan, ook niet echt een geschikte keuze.

Op zich is het gebruik van deze platte flessen als pelgrimsfles gedurende de tweede eeuw niet zo vreemd. Ook al betreft het een periode waarin het Christendom nog niet was verheven tot staatsgodsdienst en het aantal christelijke pelgrims

zal om die reden beperkt zijn geweest. Het maken van pelgrimstochten of het bezoeken van bedevaartsoorden was bovendien niet voorbehouden aan christelijke pelgrims. Zowel de Egyptenaren als Grieken en Romeinen kenden al bedevaarten. Zo maakte Alexander de Grote (356 – 323 v. Chr.) al een bedevaart naar Delphi om in de Tempel van Apollon vergiffenis te vragen voor het bloedbad in Thebe en Joodse families gingen soms wel drie keer per jaar op bedevaartstocht naar de tempel in Jeruzalem om er offers te brengen.

Afb. 4 en 5 Pelgrimsflessen H = 9,9 cm. D = 5,3 cm. (links) en H = 6,6 cm. D = 3,8 cm. (rechts). Datering 2^e – 3^e eeuw, Oostelijk Middellandse Zeegebied.

Foto D.W.

Links: Ab. 6) Pelgrimsfles met twee grepen, H = 14,5 cm. D = 8,3 cm. Datering: 3^e - 4^e eeuw, Oostelijk Middellandse Zeegebied. Foto Tom Haartsen.

Afb. 7) Pelgrimsfles met twee grepen en uitgeknepen decoratie tegen de zijkant. H = 12,5 cm. D = 8,0 cm. Datering laat 4^e eeuw, Oostelijk Middellandse Zeegebied. Foto Tom Haartsen.

en in het bijzonder naar Jeruzalem zich tot een echte massabeweging. Als aandenken aan hun tocht namen de pelgrims graag een souvenir uit het Heilige Land mee naar huis. Dat kon een spijker zijn die was los gepeuterd uit de deur van de Heilige Grafkerk, maar evengoed een olielampje van aardewerk dat gevuld was met heilige olie. De pelgrim kon echter ook een flesje met heilig water kopen om mee naar huis te nemen en dit water was dan doorgaans afkomstig uit de Jordaan of uit een van de andere bronnen die in die tijd een speciale betekenis voor de gelovigen hadden. Gedurende de 6e en 7e eeuw zou de ronde en platte vorm van pelgrimsflesjes uiteindelijk verdwijnen en plaats maken voor het meerzijdig gevormd glaswerk. Pelgrimsflesjes worden dan in meerderheid als hexagonaal gevormde potjes en kannetjes gemaakt, het lichaam wordt daarbij, met behulp van een mal, voorzien van talrijke religieuze symbolen.

Het zou dan dus best het geval kunnen zijn geweest dat deze pelgrims, als tastbare herinnering aan de bedevaart, water of olie van de heilige plaatsen mee wilden nemen naar huis. Toch lijkt het grote formaat en de daarmee samenhangende kwetsbaarheid van deze specifieke fles niet echt praktisch en zeker niet comfortabel voor een pelgrim op zijn ongetwijfeld avontuurlijke reis terug naar huis. De kans dat het heilige water of de heilige olie, vervoerd in deze platte flessen, op de plaats van bestemming zou komen was immers betrekkelijk klein.

Deze kwetsbaarheid was veel minder het geval bij de in dezelfde periode meer voorkomende en kleiner uitgevoerde platte pelgrimsflessen zoals afbeelding 4 en 5 ons tonen. Deze zijn van een formaat dat goed verpakt kon worden en om die reden ook minder snel konden breken tijdens de reis.

Daarom wordt door wetenschappers dan ook gesuggereerd dat deze grote platte flessen niet als pelgrimsflessen maar meer als containers voor heilige olie werden gebruikt en zo ook waren bedoeld. Eerst gedurende de Vroeg-Byzantijnse periode werd het lichaam van op dat moment geproduceerde pelgrimsflessen met extra glasdraad gedecoreerd en onder invloed van Byzantium werden deze decoraties steeds uitbundiger. Tussen de 4e en de 7e eeuw ontwikkelde de bedevaart naar het Heilige Land

Bronnen: *Afb. 8) Pelgrimsfles met twee grepen en diagonale ribben decoratie. H = 17,3 cm. D = 10,3 cm. Datering 4^e eeuw. Oostelijk Middellandse Zeegebied. Foto NFR Kunstmu*
seum Düsseldorf, Glassammlung Hentrich, A. von Saldern 1974. Ancient Glass at the Newark Museum, S. H. Auth.

MET DE FLES OP (PELGRIMS) REIS

Johan Soetens

*O Roma nobilis, orbis et domina,
Te benedicimus: salve per saecula*

Dat zijn de begin en de eindregel van een bedevaartslied uit de 9^e eeuw dat aangeheven werd als pelgrims, gaande over de Via Flaminia, de plaats hadden bereikt die nu Piazza del Popolo heet en vanwaar ze het reisdoel Rome konden zien liggen. Het woord pelgrim komt van het latijnse peregrinus, dat op verschillende wijzen vertaald kan worden, maar altijd te maken heeft met voorbijgaan, niet stil blijven staan. Pelgrimeren wordt in onze contreien al snel in verband gebracht met Christelijke devotie maar ook in Joodse, Boedistische, Islamitische en Hindoe culturen bestaat deze traditie. Van oudsher trokken Christelijke bedevaartgangers naar de plaatsen die gekenmerkt waren door Jezus' rondwandeling op aarde. Tijdens de derde kruistocht (1147-1192) verkreeg Richard Leeuwenhart in een verdrag het recht voor pelgrims om naar Jeruzalem te trekken. Ter plekke werden relikwieën verzameld maar ook heilige olie en gewijd water dat, weer thuisgekomen, geacht werd te kunnen worden aangewend om zieken te genezen.

Metaalbewerkers, pottenbakkers en glasblazers deden goede zaken met de verkoop van kleine flesjes die soms voorzien waren van oogjes waardoor een koord kon worden geregen zodat het voorwerp om de hals kon worden megedragen. (Zie hierover ook; Hans van Rossum: 'Byzantijs Glas' in DOF 122)

*Pieter Breughel de Oude (1525-1569);
Pelgrim naar Santiago de Compostella.
Herkenbaar aan staf, tas, jacobsschelp en
(waarschijnlijk loden) veldfles.
Coll. Museum Boijmans van Beuningen*

*Hiernaast: Twee relikieflesjes, lood en tin
legering, 6^e – 7^e eeuw. H. ca. 6 cm.
Links met voorstelling St. George te paard
Coll. Walters Art Museum, Baltimore.
Rechts; flesje met afbeelding van Christus'
verrijzenis. Coll. Cleveland Museum of Art.*

Van links naar rechts; Terracotta flesje, gevonden in Efeze; Flesje van aardewerk met voorstelling van de uit de dood opgewekte Lazarus. H. ca. 7 cm. Collectie Walters Art Museum, Baltimore; Hexagonaal gevormd flesje 6^e-7^e eeuw, Jeruzalem. (beschreven door Hans van Rossum in DOF 122) Collectie MET New York. H. Ca. 14 cm. Aardewerk flesje met aan weerszijde een kruis, gevonden op Kalymnos (Gr.) Coll. British Museum. H. ca. 10 cm.

Boven; Glasruitje, 16e eeuw. Gastvrijheid wordt bewezen aan pelgrims, herkenbaar aan hun staf en een om de hals of aan de gordel gedragen veldfles. Het vuur brandt en het bed is al gereed gemaakt. Coll. Rijksmuseum Amsterdam. Afm. ca. 24 cm.
Onder; Sint Jacobus als pelgrim, 15e eeuw. Coll. Musée Rolin, Autun (Fr.)
Rechts; St. Jacobus als pelgrim. Fresco 14e eeuw, Eglise Notre Dame, Rabastens (Fr.)

Er waren en er zijn naast de Bijbelse streken tal van andere bestemmingen. Allereerst natuurlijk Rome, maar later ook de schrijn van Thomas Beckett in Canterbury en het graf van de apostol Jacobus in Santiago (Sint Jacobus) de Compostela. Nadat in het laatste kwart van de 20^e eeuw het pelgrimeren weer in zwang kwam heeft vooral deze laatste bestemming aan populariteit gewonnen. Niet iedereen onderneemt de lange wandeling naar Compostela uit religieuze motieven. Steeds meer wordt dat gedaan om los te komen van een hectisch bestaan, een rouwproces te verwerken of om zich open te stellen voor spiritualiteit. Ging men vroeger te voet of te paard – tegenwoordig is dat te voet of per fiets. In 1990 trokken in totaal zo'n 5000 pelgrims naar Compostela; in 2000 waren dat er 150.000 en in 2012 bijna 300.000.

Pelgrims waren van oudsher te herkennen aan drie dingen: een staf met scherpe punt, zodat die tevens als verdedigingsmiddel kon dienen, een reistas, die open moest worden gedragen om zowel te kunnen geven als te ontvangen en een waterfles en met dat laatste woord begint de verwarring, want wat moeten we nu verstaan onder een pelgrimsfles?

Op de meeste oude afbeeldingen ziet men dat een uitgeholde en gedroogde kalebas als veldfles werd gebruikt.

Hoewel de traditie wil dat deze met een riem om de schouder of bevestigd aan de gordel werden meedragen geven veel afbeeldingen weer dat ze aan de wandelstaf bevestigd waren. Daarnaast waren natuurlijk veldflessen van metaal, aardewerk of leer in gebruik en bij hen die te paard de afstand aflegden mogelijk ook glazen flessen, die ter bescherming met riet omvlochten waren. Dat waren waarschijnlijk luxe voorwerpen die de doorsnee pelgrim zich niet permitteren kon.

Pelgrimsfles van aardewerk met drinktuit.

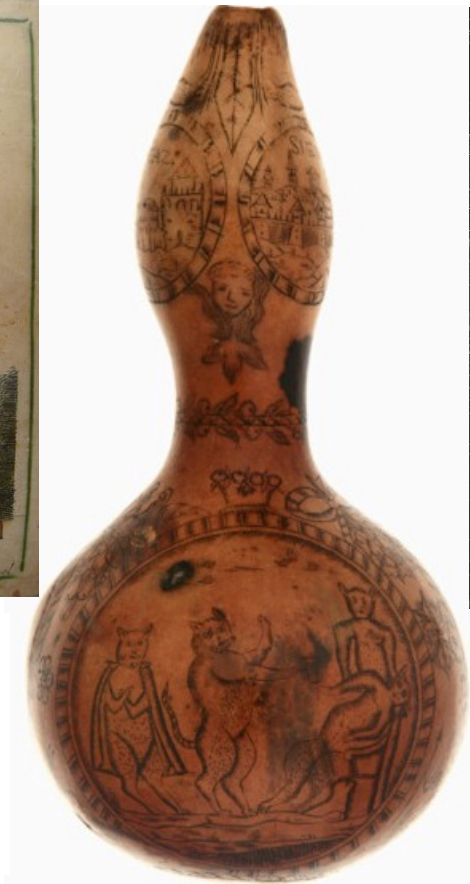
Een gedroogde kalebas is een breekbaar voorwerp en als pelgrimsfles geen lang leven beschoren. Het is daarom een klein wonder dat in het voorjaar van 2013 een exemplaar uit de 18^e eeuw opdook, afkomstig uit een Franse nalatenschap. De fles is van Hongaarse origine. Na de Hongaarse nederlaag tegen de Oostenrijkers in 1849 weken veel Hongaren uit naar Frankrijk. Ongetwijfeld is de fles door de eigenaren als relikwie bewaard dank zij de voorstellingen die er met groot vakmanschap met een burijn of ander scherp voorwerp op zijn aangebracht en die op zichzelf al een historische studie rechtvaardigen.

Afgebeeld zijn o.a. de steden Siena (als eerbetoon aan Catherina van Siena, de vrouw die in 1377 de Paus overreedde van Avignon terug te keren naar Rome?); het 10^e eeuwse Varad (Varadinum), tegenwoordig in Roemenië gelegen en beroemd om het klooster gewijd aan de Heilige Maagd en Mógaz (Mohacs) waar in 1687 Keizer Leopold (1640-1705) de Ottomanen versloeg. (Voor verdere informatie; The Cotswolds Art & Antique Dealers Ass.)

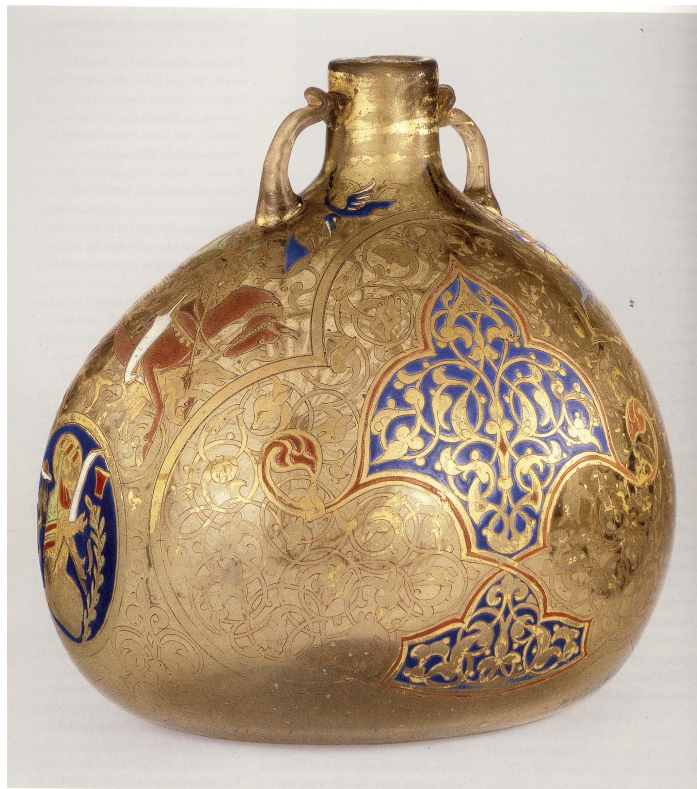
*Boven: Michel Bunel (1699-1735);
Jacobus de Meerdere als pelgrim.
Coll. Museum Catharijneconvent.*

*Rechts: Gedroogde kalebas als
drinkfles. Gegraveerd met een
burijn. Hongaars. Datering in de
bodem: 1690.*

*Gebrandschilderd raam door Jan
Schoenmaker (1953).
Plechelmusbasiliek, Oldenzaal.*

Mochten de kalebasflessen de tand des tijds niet hebben doorstaan – met glazen pelgrimsflessen is het niet veel beter gesteld – zo ze ooit echt bestaan hebben. De vroegste als zodanig aangeduide flessen komen uit Syrië waar in de 13^e eeuw de glas- en emaileerkunst tot grote hoogte gestegen was. Ze waren, hoewel in vormgeving gebaseerd op leren veldflessen, zeker niet als reisfles bedoeld maar kunnen gediend hebben voor het bewaren van bijvoorbeeld heilige olieën. Ze werden waarschijnlijk door plaatselijke kunstenaars speciaal gemaakt en van Westerse motieven voorzien ten behoeve van kloosters of welgestelde kruisvaarders. Een andere theorie is dat ze juist bestemd waren voor Moslim heersers die in 1244 Jeruzalem op de kruisvaarders heroverd hadden en die daarmee hun overwinning op het Christendom wilden illustreren.

Veldfles, Egypte of Syrië, derde kwart 13e eeuw.

H. 22.5 cm. Diam. 21,3 resp. 15 cm.

*Vrij geblazen in bolvorm en daarna onregelmatig
afgeplat. Groot pontilmerk van 2,7 cm. doorsnede.
Geëmailleerd en verguld.*

Coll. British Museum.

*Aan de linker- hier zichtbare zijde is een ruiter
afgebeeld met helm en speer die een wolf-achtig dier
doodt. Daarboven zijn twee vogels afgebeeld.
Daaronder, in een medallion, een vrouwelijke
harpspeler. Aan de andere zijde komt een
soortgelijke voorstelling voor. De kleding van de
ruiters en het tuigage van de paarden zijn duidelijk
Christelijk. De overige decoratie is Islamitisch.
Het lijkt ondenkbaar dat een dergelijke kostbare fles
ook al wordt die als pelgrims- of zadelfles aangeduid
ooit aan de gevaren van een reis zou zijn
blootgesteld.*

*Uit: Stefano Carboni en David Whitehouse; Glass of
the Sultans, New York 2001.*

Pelgrimsfles, Syrië, 3^e kwart 13^e eeuw.

H. 36 cm. Diam. 27 cm.

Coll. Museum van de Kathedraal en Bisdom, Wenen (O).

De fles is gedecoreerd met vier ronde medallions met daarbuiten bloemen en plantenmotieven.

Uit: Stefano Carboni en David Whitehouse; Glass of the Sultans, New York 2001.

Deze fles behoort, samen met een ronde kan met handvat in hetzelfde museum, tot de oudst bekende geëmailleerde en vergulde voorwerpen. Zij werden door Hertog Rudolf IV van Hapsburg (1339-1365) geschonken aan het Kapittel van de St. Stephanskerk. Een wit residu in beide flessen zou afkomstig zijn van grond uit het Heilig Land, vermengd met bloed van de door Herodes vermoorde kinderen. Hertog Rudolf heeft zelf nooit de Syrisch-Palestijnse kuststreek bezocht en het is niet bekend hoe de fles in zijn bezit is gekomen. Waarschijnlijk was het een erfstuk van zijn vader (Albert II, die leefde van 1298 tot 1358 of van zijn grootvader, Albert I (1255-1308). Voordat de laatste kruisvaders het Heilig Land verlieten in 1291 zou de fles dan in diens bezit moeten zijn gekomen. Een dergelijk kostbaar voorwerp met zo'n unieke inhoud zou nooit als reisfles aan een riem meedragen zijn. Toch zijn veel van wat nu aangeduid wordt als 'Pelgrimsflessen' aan dit model gerelateerd. Tijdens de Renaissance werd in Italië deze vorm gebruikt voor fraai gedecoreerde glazen- of zilveren schenkflessen die deel uitmaakten van een pretentieuze taferversiering. Ze werden soms in paren van twee stuks gemaakt om een huwelijk te vieren. De flessen waren voorzien van twee kleine oortjes (vandaar hun benaming), waar echter nooit een koord door geregen is.

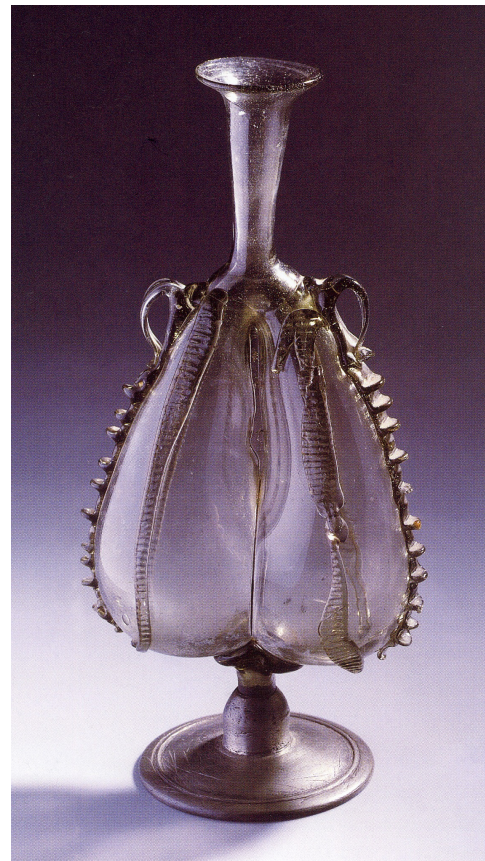

Drie z.g. pelgrimsflessen van licht grijs getint glas, concave voet met omgeslagen rand. Veelkleurig gedecoreerd, deels verguld. Venetiaans, 16^e eeuw. Van links naar rechts behorend tot de collectie van; Rijksmuseum, Amsterdam; Metropolitan Museum of Art, New York; J.Paul Getty Museum, Los Angeles.

In de 16^e eeuw werden soortgelijke flessen ook in onze contreien vervaardigd, zij het eenvoudiger uitgevoerd, maar veel meer dan enkele fragmenten zijn niet voorhanden. Harold E. Henkes vermeldt een bodemvondst in Kampen alsmede de vondst van een soortgelijk fragment in Delft. (*Glas Zonder Glans* – 28.5). Het Museum Boijmans van Beuningen bezit een fragment van een fles (*Cat. F 5048*) die eveneens nooit als reisfles is gebruikt maar als tafelkaraf heeft dienst gedaan.

28.5

Links; Fragment van een pelgrimsfles, Duitsland, 16^e eeuw. Waldglas. H. 15 cm. Coll. Museum Boijmans van Beuningen.

Midden; Fragment, blauw glas, Duitsland eerste helft 16^e eeuw. H. ca. 15 cm. Henkes 28.5.

*Rechts; Een twee-compartimentenfles, Duitsland, 16^e eeuw. Evenals het hierboven getoonde fragment geblazen in dubbel post of 'half post' techniek. Originele voet is verloren gegaan en in de 18^e eeuw vervangen door een van tin. H. 22 cm. Coll. Willy Van den Bossche. Uit; *Antique Glass Bottles, their History and Evolution. Afb.191.**

Pelgrimsflessen uit verschillende perioden. Van links naar rechts: Venetiaans, 1500-1525, voorzien van bisschoppelijk wapen, mijter en stola. Coll. Corning Museum of Glass, NY.; 19^e eeuwse imitatie van een 16^e eeuwse fles; Fles van helder glas met verguld bronzen montuur, 17^e eeuw, Frans of Italiaans. In 2005 werd deze fles geveild voor € 38.000,-

Zijn er nu wel of niet glazen flessen door pelgrims meegevoerd? In ieder geval niet dat wat als pelgrimsfles wordt aangeduid en dat hetzij als amulet en reliekhouders de terugreis meemaakte, hetzij nooit verder kwam dan als karaf op de dinertafels van welgestelden. Natuurlijk namen reizigers die beroepshalve op pad waren of die per karos reisden wel glazen flessen mee, deugdelijk beschermd door bevestiging met stro of riet. Erasmus zal op zijn reizen heus niet uit een holle kalebas gedronken hebben.

Links; N. Walraven van Haeften (1663-1715)

'De Kwakzalver'.

Naast een paar kleine flesjes en een kruidenpot is een omvlochten fles te zien.

Coll. Museum Boijmans van Beuningen.

Boven; Lubin Vaugin (1612-1663) 'Schaal met wafels'.

Coll. Musée du Louvre, Parijs.

Rond 1700 beeldde de graveur en schilder Nicolas de Larmessin (1684-1753) een aantal beroepen uit in zeven en negentig gravures waarbij hij de figuren opbouwde met de attributen van hun metier. Voor twee daarvan, getiteld 'Le Cabaretier' (de herbergier of de wijntapper) zijn dat bevrochten flessen. Daarentegen heeft de apotheker behalve een alambiek en een klisterspuit slechts onbevlochten flessen bij zich, die ook nog van een voet zijn voorzien. Hij hoefde voor zijn klandisie dus kennelijk niet op reis te gaan. De klanten kwamen wel naar hem toe.

*Hierboven van boven naar beneden;
Bevlochten fles in houten voet, 18 eeuw;
Platte fles in beschilderde houten voet, 17^e
eeuw; Eivormige fles in marmeren
houder, 18^e eeuw. Uit: L.M.Crismer; Het
water van Spa).*

*Rechts:Zij- en frontaanzicht van een
platte Spa waterfles, 1690-1710.
Uit: Johan Soetens; In Glas verpakt.
Foto; Willy Van den Bossche.*

Ideale reisflessen waren de flessen voor het water van Spa zoals die tussen eind 16e tot begin 18e eeuw geblazen werden in de glashuizen van de families Grandchamps (Verreries d'Amblève), Bonhomme (Luik) en Libon (Maastricht) en zelfs in Middelburg. De platte en soms eivormige flessen in verschillende inhouden met lange, dunne hals zijn de oudste voorbeelden van een speciaal voor een enkel merk gemaakt model fles. Ze werden op zodanige manier bevrocht dat ze op tafel konden staan.

Omdat het Spawater zeer ijzerrijk was werden de flessen met de smalle kant in een houder geplaatst zodat de in het water zwevende deeltjes zich aan de onderzijde konden verzamelen.

Daar ze vaak werden hergebruikt als wijnfles is dit soort flessen veel op schilderijen afgebeeld. Omdat ze uitermate geschikt waren om mee op reis te nemen is het geen wonder dat ze opdoken in apotheken en koffiehuizen tot in Engeland toe.

(Over Spa waterflessen is veel geschreven, vandaar dat we er hier niet verder over uitweiden. Voor meer informatie zie L.M.Crismer: *De merkwaardige geschiedenis van het water van Spa*, 1989; Willy Van den Bossche: *'Antique Bottles'* enz. 2001; Johan Soetens: *In Glas Verpakt*, 1999 en 2001)

Aan alle reizen komt een eind, zo ook aan deze, maar we willen geen afscheid nemen zonder nog even de merkwaardige Perzische zadelflessen ten tonele te voeren die, hoewel hun uiterlijk een eerbiedwaardige leeftijd doet vermoeden, stammen uit de 19^e eeuw. Grof gemaakt van dik glas zodat beschermende bevrocht achterwege kon blijven, soms onregelmatig gevormd, met duidelijk pontiel, vormen ze een schilderachtige aanwinst voor menige glasverzameling.

En de moderne pelgrim? Die drinkt waarschijnlijk cola uit een blik.

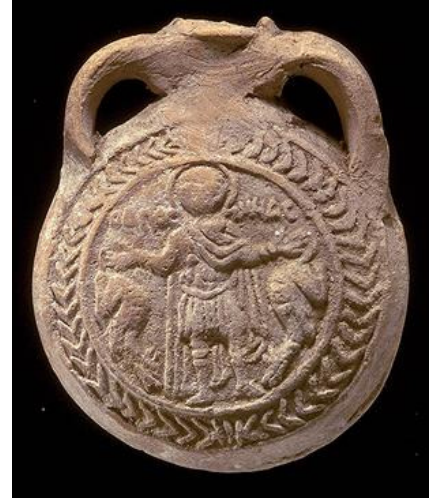
Rest mij nog U, lezer, te danken voor Uw gezelschap op reis.

AVE ATQUE VALE - Gegroet en vaarwel.

*Twee Perzische zadelflessen, 19^e eeuw.
Coll. Likeur- en
Frisdrankmuseum.
Uit; Johan Soetens;
In Glas verpakt.*

A BOTTLE AS TRAVEL COMPANION

From left to right: St. Jacob as pilgrim, 17th century. Wood. H.35 cm. Coll. Museum Het Schielandhuis, Rotterdam; Small mold-blown bottle to contain holy water or oil from a sanctuary, 3rd century. Coll. Corning Museum of Glass; Pottery flask from Abu Mena (near Alexandria in Egypt) depicting St. Menas and two camels. St Menas was an Egyptian soldier in the Roman army, martyred because he refused to recant his Christian faith. The inscription reads; Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΝΑΣ (O AGIOS MENAS)

There is no more romantic image of a traveller than that of a pilgrim, carrying his staff (both for support and defence against robbers and wild animals) his pouch and his water bottle. Judging from drawings and statues, this was in most cases not a real bottle but an emptied and dried out gourd. Why then, do we use the word 'Pilgrims' flask' for glass vessels that have only been used as an amulet, relic holder or, stranger still, a decanter, the main purpose of the latter to add prestige to the dining table of the well-to-do.

Throughout the Middle Ages, small keepsakes were made for the masses of pilgrims who visited shrines across Europe, the Byzantine Empire and the Holy Land. Popular destinations were, of course, Jerusalem and other places associated with the life of Christ and the apostles but also the tombs of holy men, martyrs and saints. In Europe, Rome, Santiago de Compostela (the presumed burial place of St. James) and the shrine of Thomas Becket in Canterbury were, and still are, much visited sanctuaries. There were scores of other holy places and one can only wonder about the wide-spread need to find solace there for the problems of body and spirit. For those, returning from the Palestine area, a pilgrim flask, or *ampulla*, was a popular sort of souvenir. These small vials were made to contain holy water or holy oil from a saint's shrine. These were usually made of relatively cheap materials and were cast in reusable molds. Such flasks were sometimes carried home to heal a family member who was too ill to make the journey to the shrine, and in some cases they were given to a local church by a returning pilgrim. Pilgrim flasks such as these could be worn around the neck as a pendant, or suspended in the home or over an altar. Examples have been found from shrines across Eastern and Western Europe and the Holy Land, and they are mentioned in a number of textual accounts of pilgrimage from the early Christian and medieval periods. Not all pilgrim flasks have the two characteristic

little ears or little holes that enabled the owner to thread a cord through it. During the Byzantine period that lasted from the founding of Constantinople in 330 till ca. 640, Syrian glassblowers produced hexagonal flasks, often embossed with Christian symbols.

However, 16th century Venetian bottles with two little ears, although described as pilgrim bottles, are not what they presume to have been.

In Renaissance Italy, during the 15th and 16th century, it became fashionable to have flat sided bottles (or *inghistri fracade*) produced.

Two Byzantine Pilgrim flasks, meant to contain holy water or oil. Left; Hexagonal bottle, embossed on each side with a Christian symbol. Syria, 5th – 7th century. H. 20 cm.

Coll. Metropolitan Museum of Art, New York.

Right; Hexagonal pilgrims bottle, H. 20 cm. Syria, 6th century.

Coll. Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

Two Venetian decanters, called 'Pilgrim flasks' 15th - 16th century. Clear glass with spreading foot with folded rim. Email and gold decorated.

Left; Coll. Paul Getty Museum, Malibu, USA. Right; Bottle probably made on the occasion of the marriage of Alessandro Bentivoglio, the third son of the Lord of Bologna, in 1492.

To be auctioned by Bonhams, London, for an estimated price of \$ 40-50.000,-

They were fashioned after Islamic models and made in Venice, sometimes in pairs to celebrate a marriage and decorated with email and gold.

Although known as 'pilgrim bottles', because of the little ears and the similarity with 13th century Syrian glass vessels, it would be unthinkable that anyone should travel with such an expensive object, dangling from a cord.

Not all travellers were pilgrims and those travelling for commercial or scientific reasons and the financial means to afford something

better than a dried gourd from which to drink had a choice between a metal, earthenware, leather or glass canteen.

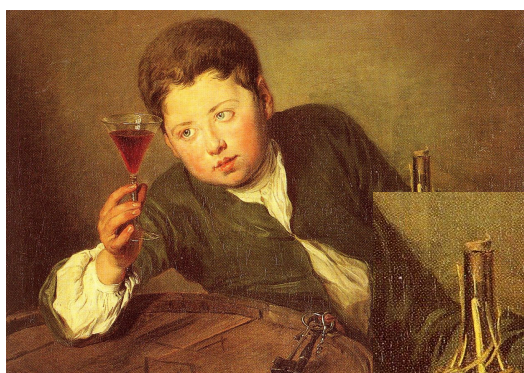
No glass bottle has ever been more popular as a travel companion than the flat, sometimes ovoid, bottles made for the water of Spa between the late 16th and early 18th century. The origin of the shape can be traced back to

Italy in the 16th century. Spa water had a natural content of carbon dioxide which made it necessary to use glass bottles instead of porous stoneware. They were produced in glasshouses such as those in Liège and Amblève in what is today Belgium and in the Southern part of the Netherlands. The bottles were all wickered, which made them ideal for re-use as a canteen, a decanter in a pharmacy or a wine bottle.

The Amsterdam van Gogh Museum has a large (123x184 cm) painting in its collection that is said to have been one of van Gogh's favourites. The Duke of Buckingham commissioned this 'Godspeed – Pilgrims setting out for Canterbury' from the painter George Boughton (1834-1905) in 1874 and in that same year it was seen by van Gogh at an exposition in London's Royal Academy. It shows two pilgrims having their flasks filled by a young lady while the procession of pilgrims moves on in the background. The young pilgrim

seems to hold a richly adorned bulbous flask while the elderly man in the background holds a glass bottle. It seems a long time ago that pilgrims drank from a simple gourd.

And to day's pilgrims? They probably drink cola from a can.

Above: Philippe Mercier (1689-1760); Young man with wickered bottle. Musée du Louvre, Paris.

Left; Flat Spa water bottle, excavated. Ca. 1730. The patina is due to acids in the soil. Likeur en Frisdrank Museum. Hilvarenbeek.

Geschichte und Zukunft des Bocksbeutels

Karl Schneider

Ältester unbeschädigten Klein-Bocksbeutel aus den Spessart Glashütten, um 1650. H. 12,2 cm. Volumen 0,226 L.

Oudst bekende onbeschadigde voorbeeld van een kleine (0,226 L.) Spessarter Bocksbeutel. H. 12,2 cm.

Waldgebiet Spessart um die Stadt Lohr am Main ist man auf Schmelzofenreste und Glasfragmente ab dem 12. Jahrhundert gestoßen. Die Spessartglashütten in Lohr, heute noch eine der produktivsten Glashütten in Deutschland, sind weithin bekannt.

Nachbau der Wenzel'schn Glashütte in Rechtenbach bei Lohr (an der B26)
Reconstructie oude glasoven in Rechtenbach

Jagd-, Feld-, Platt- und Pilgerflaschen sind die Vorläufer des Bocksbeutels. Wein wurde im Altertum in Schläuchen (Tierhauten) und Fässern gelagert und transportiert. Schon bald bemerkte man, dass sich Wein im Glasbehälter leichter transportieren lässt und länger haltbar ist.

Mit der Kolonialisierung – Unterwerfung und Ausbeutung fremder Völker ging auch die Christianisierung um die Welt. Zur Haltung von Messopfer war auch Wein erforderlich. So um 1200 nach Christus begann eine verstärkte Entwicklung der Glashütten unter harten und strengen Auflagen der Obrigkeit.

Wegen des hohen Holzverbrauchs für die Gewinnung der Pottasche und der Glasschmelze entwickelte sich die Glasindustrie meist nur in waldreicher Gegend der Mittelgebirge. Auch wurde wegen der Brandgefahr und der Hitze dieser Beruf nur zur kalten Winterzeit ausgeübt. Glasbläser waren auch oft gezwungen als Saisonarbeiter den Produktionsplatz zu wechseln. Zumeist wurden Kugel- und Zylinderflaschen in der Größen und Formen geblasen. Vereinzelt kommen bocksbeutelähnliche Flaschen in der frühen Zeit bis 1500 nach Christus vor. Ab dieser Zeit ist dieser Flaschentyp häufiger gefragt und produziert. Das Produktionsgebiet hat sich über ganz Europa verteilt. Bei wissenschaftlichen Ausgrabungen um 1980 im

Von L. nach R.; Plattflasche, Siegel FF, Hessen, um 1750. Probierflasche für Winzer und Händler, H. 12,3 cm. 0,10 L. Franken um 1900. Süddeutsche Flasche, um 1880. 0,710 L. H. 18,5 cm.

Van L. naar R. Platte fles, Hessen, 1750 met zegel FF uit houten tweedelige vorm.; Proefflesje 1/10 L. H. 12,3 cm. Platte fles van blauw glas, Zuid Duitsland, ca.1880. H. 18,5 cm.

Die Industrialisierung der Landwirtschaft unserer Zeit ist leider auch nicht am Weinbau vorübergegangen. Massenweine überschwemmen unseren Markt. Das sind leider keine Bockbeutelweine. Der bekannteste Wein wird an nördlichen Steillagen von Flusstälern, den ganzen Tag von der Sonne beschienen, angebaut. Eine alte Bauernregel besagt: „Wo ein Plug kann gehen, soll keine Weinrebe stehen“. Also kein Anbau im flachen Land! Um hochwertige Steillagenweine von der Massenware zu unterscheiden, hat der Stadtrat von

Würzburg am 23.08.1726 angeordnet, diese Qualitätsweine in Bockbeutel abzufüllen und mit einem Siegel zu versehen (aus dem Stadtarchiv Würzburg).

DAS BÜRGERSPITAAL ZUM HEILIGEN GEIST IN WÜRZBURG

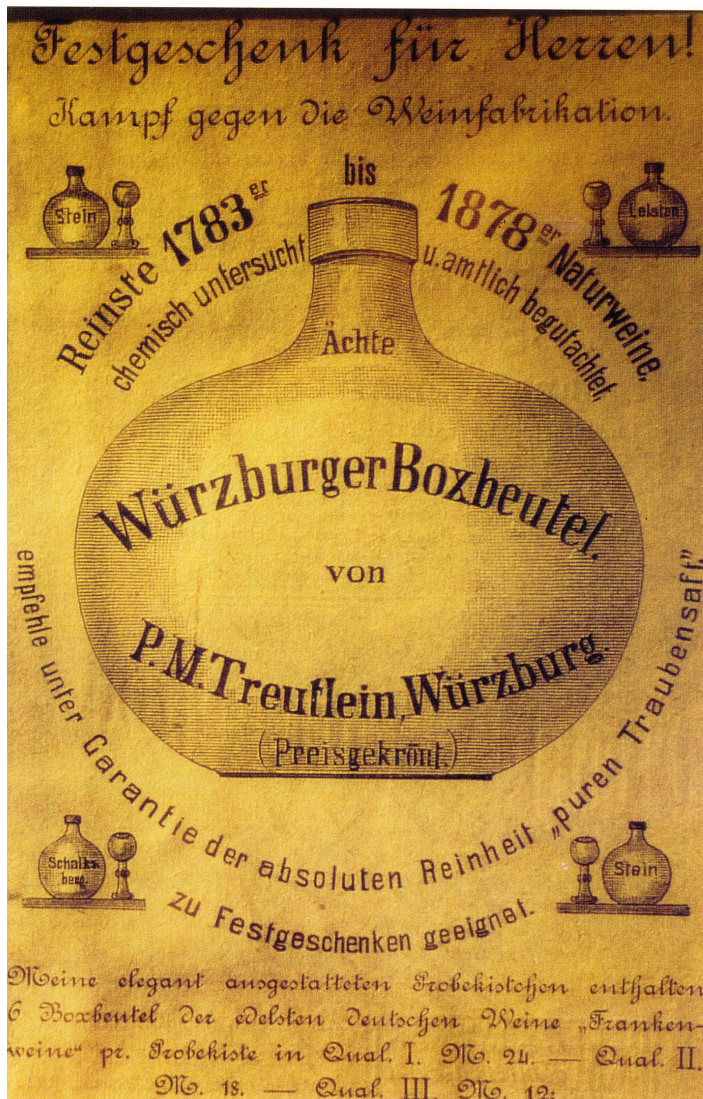
Johannes von Steren gründete am 23.6.1319 das Bürgerspital in Würzburg als Pflegeanstalt für Mittellose und Pflegebedürftige Bürger. Die erste bedeutende Stiftung von 1321 waren 13 Morgen Einberge. Weitere Stiftungen folgten. In erster Linie wurde an die Selbstversorgung der Stifsbewohner gedacht. Nach einer Speiseordnung des Spitals von 1589 erhielt jeder Bewohner täglich eine Mass Wein) =1,22Liter. Diese Verordnung gilt noch heute und ist auf einen viertel Liter beschränkt.

Hierneben; Drei Bockbeutel, Weinbaubetrieb Johann Wilhelm Meuschel jr. Der Weinbaubetrieb und die Weingrosshandlung wurden 1828 von Johann Wilhelm Meuschel, geb. 1788 in Buchbrunn, gegründet.

Von L. nach R.; Bocksbeutel 0,7 L. mit dem Familienwappen der Echter von Mespelbrunn in farbigem Email.
Werbebocksbeutel der Juliusspital-Weinkellerei Würzburg; Mehrfarbiges Emailletikett mit bayerischem Staatswappen
der Staatlichen Hofkellerei zu Würzburg; Bocksbeutel um 1900, Siegel 'Bürgerspital' und Email Aussicht mit Dekor.

Bocksbeutelwerbung der Firma P.M. Treutlein, um 1880

Der jahrelange „Bocksbeutelkrieg“ der Europäischen Gemeinschaft – Verordnung EWG. Nr. 3201/90 der Kommission vom 16. Oktober 1990 wurde zu Gunsten der Regionalgebiete, Italien, Portugal, Griechenland und Deutschland entschieden.

Leider gibt es immer wieder Versuche auch einfachere Weine im Bockbeutel anzubieten und sie so in den Umlauf zu bringen um damit höhere Preise zu erzielen. Was dem Qualitätsbewussten, hart arbeitenden Winzer schadet. Der Bockbeutel in seiner runden, flachen Form ist ein echter Handschmeichler und ein Qualitätszeichen edler Weine. Ein typischer Hinweis auf Winzerkönnen der Regionen Main – Tauber – Franken. Ohne ihn wären wir ein sehr altes Stück Tradition und Kulturgut ärmer.

Was wäre der Wein ohne Bockbeutel und der Bockbeutel ohne Wein? Der „Blubb“ ein Geräusch beim entkorken eines Bocksbeutels, das Gluckern beim Eingießen des Weines in das Glas und letztendlich der Genuss eines guten Bockbeutelweines wird dem Weinkenner in Erinnerung bleiben.

Literatur/Quellen:

Bossche, Willy van den *Antiques Glass Bottles* 1998, ISBN 851493379,

Glück und Glas zur Geschichte des Spessartglases, Bayerische Staatskanzlei, Haus der bayerischen Geschichte 1984, Druckerei Appl, Wending

Schneider, Karl *Bockbeutel Platt-, Feld, und Pilgerflaschen* 1999, Rötter Druck-Verlag GmbH, 97616 Bad Neustadt/Saale

Schneider, Karl *Wissen von der älteren Generation und eigene Praxis im Weinbau Bockbeutelkunde Gebietsweinbewertung „Frankenwein – Frankenland e.V.“* 1967, Juliusspital Würzburg

Fotos und Zeichnungen Karl Schneider, Volkach

Jachtflessen, veldflessen, afgeplatte flessen en Pelgrimsflessen zijn voorlopers van de huidige Bocksbeutel flessen. Vroeger werd wijn in leren zakken of vaten opgeslagen en vervoerd. Al snel merkte men dat wijn in glazen flessen gemakkelijker te vervoeren is en langer houdbaar blijft.

Met de kolonisering volgde de kerstening, waarbij (mis)wijn noodzakelijk was. Mede hierdoor begon rond 1200 onder druk van de overheid het aantal glashutten sterk te groeien. Het grote houtverbruik bij het vervaardigen van potas en het stoken van de ovens maakte dat de glasindustrie zich vooral in bosrijke, bergachtige streken ontwikkelde. (Zó werden die gebieden economisch meer rendabel gemaakt en werden ze tevens ontbost voor later gebruik als landbouwgrond, *toevoeging WvT*). Door het brandgevaar en de grote hitte mochten er alleen in de wintermaanden worden gewerkt en werden glasblazers vaak als

Bocksbeutel met etiket, met zegel en bijzonder klein oor. 1905
Bocksbeutel met Etikett von 1905, mit Siegel und extrem kleinem Henkel

seizoensarbeiders gedwongen van plaats naar plaats te trekken. Meestal werden bolronde en cilindrische flessen geblazen. Vóór 1500 komen slechts sporadisch 'bocksbeutelachtige' flessen voor. Daarna steeg de vraag naar dit soort flessen en werden ze dus meer en overal in Europa geproduceerd.

Fundering van een in 1979 opgegraven glasoven uit 1765 met twee vliedervormige constructies links en rechts van het hoofdgedeelte. Omgeving Spessart.

Die Glashütte (gegründet 1765) im Birklergrund südöstlich von Wiesen ist 1979 ausgegraben und die Fundamente gesichert worden. Die Anlage besteht aus einem Ofen mit 4 schmetterlingsförmig angeordneten Nebenöfen; der hölzerne Überbau ist längst verfallen und wurde vom Wald zurück erobert. Diese ehemalige Glashütte liegt versteckt in den weiten Wäldern des Sandstein-Spessarts, fotografiert am 06.01.2013.

Bij een wetenschappelijke opgraving in het -nog steeds- bosrijke gebied van de Spessart bij de stad Lohr in 1980, vond men resten van smeltovens en glasfragmenten vanaf de 12 eeuw. De glashutten in Lohr zijn nog steeds één van de meest productiefste in Duitsland.

De industrialisering van de landbouw is helaas niet aan de wijnbouw voorbij gegaan, waarbij 'massawijn' in grote hoeveelheden de markt overstroomt. Op steile noord-hellingen, die de hele dag in de zon liggen, wordt de bekendste wijn verbouwd. Een oude boerenwijsheid zegt: "Waar de ploeg kan gaan, kan geen wijnstok staan". Dus is er geen wijnbouw op vlakke gronden. Om kwaliteitswijnen van de hellingen van de massawijnen te onderscheiden, besloot de Stadsraad van Würzburg op 23 augustus 1726, kwaliteitswijn te verpakken in gezegelde Bocksbeutel flessen (bron: stadsarchief Würzburg).

Een jarenlange 'Bocksbeutel-oorlog' van de EU is uiteindelijk beslecht ten gunste van regio's in Italië, Portugal, Griekenland en Duitsland (Verordening nr 3201/90, 16-10-1990). Helaas zijn er altijd weer pogingen om eenvoudige wijnen in Bocksbeutel flessen aan te bieden om daarmee een hogere prijs te kunnen vragen, hetgeen de kwaliteitsbewuste hardwerkende wijnboeren schaadt. De Bocksbeutel met z'n afgeplatte ronde vorm ligt goed in de hand en is een kwaliteitswaarborg voor een

voortreffelijke wijn, een verwijzing naar het vakmanschap van de wijnboeren in de regio Main-Tauber-Franken. Zonder dat waren we een oude traditie en erfgoed armer.

Wat zou wijn zijn zonder de Bocksbeutel en de Bocksbeutel zonder wijn? De 'plop' bij het ontkurken, het kloppen bij het inschenken van de wijn in een glas en daarna het genieten van een goede Bocksbeutelwijn zal de kenner altijd bijblijven.

Links en midden; Flessen uit resp. 1950 en 1925
Rechts; Zuid-Afrikaanse kopie (Bergkelder Stellenbosch)

Auf der ganzen Welt ist es so das man mit einem Glas Wein und der Wahrheit anstößt.
 (Eine alte Spruchweisheit)

KINAWIJN, een vergeten drank.

Klaas Prins

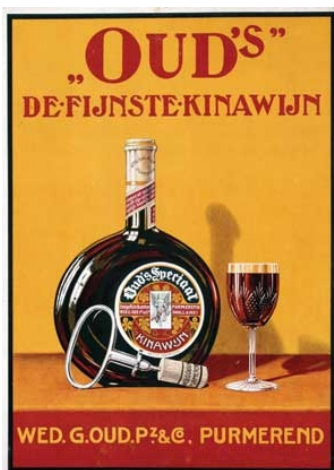
In de jaren twintig van de vorige eeuw was kinawijn een populaire drank die als versterkende wijn en als aperitief werd aangeboden. Kinawijn is een drank die werd vervaardigd door rode wijn enige tijd te laten trekken op gemalen kinabast. Hierdoor ontstaat een drank met een bittere smaak, waaraan een aantal kwaliteiten werd toegeschreven, zoals eetlustopwekkend, koortswerend en rustgevend. Kinawijn werd dan ook niet alleen in slijterijen te koop aangeboden, maar ook in apotheken kon men kinawijn betrekken. Kinawijn heeft een alcoholpercentage van 14 tot 16 procent.

Vermoedelijk is kinawijn de Nederlandse versie van de in Frankrijk in die tijd populaire "Vin au Quinquina" zoals die ondermeer door de Franse firma Dubonnet op de markt werd -en nog steeds wordt- gebracht.

In Nederland werd kinawijn in een specifieke fles op de markt gebracht: een fles die gelijkenis vertoont met de Duitse "Bocksbeutel" voor Frankische wijnen. De kinawijnfles heeft een afgeplatte ronde buik en een lange rechte hals.

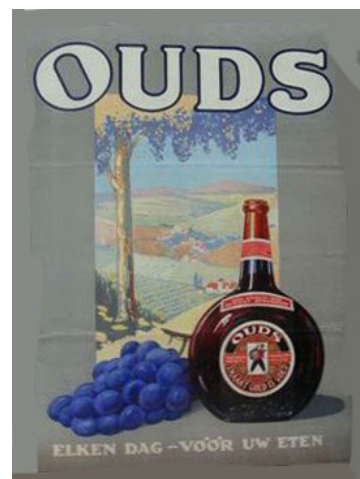
De fles werd in diverse inhoudsmaten gevoerd, van 1 liter, 3/4 liter, 1/2 liter en 1/10 liter. Ook heb ik in mijn collectie een reclamefles van de firma Oud die als blikvanger in de etalage van slijterijen werd geplaatst. Deze enorme kinawijnfles heeft een hoogte van 65 cm en een inhoud van vele liters. Een exemplaar hiervan is ook aanwezig in het Likeur- en

Frisdrank Museum te Hilvarenbeek en een ander exemplaar is te bewonderen in het wijnmuseum van Robbers & van den Hoogen te Arnhem. (Voor een afbeelding zie pagina 26)

Blijkens een fles met op de bodem een afbeelding van een sterretje werden kinawijnflessen onder meer vervaardigd bij de Glasfabrieken A.J.Bakker in Nieuw-Buinen.

Hierbij dient vermeld te worden dat kinawijn ook onder eigen merk van detaillisten werd verkocht die niet zelf de drank vervaardigden, doch deze bij de fabrikant onder eigen merk lieten afvullen. Zo is er in het museumwinkeltje van Albert Heijn aan de Zaanse Schans in een van de schappen een kinawijnfles tentoongesteld met daarop een eigen etiket van AH. Van een bewaard gebleven etiket van de firma Herman Temmink leren we dat door hen een medicinale kinawijn werd geleverd onder

de naam "Haté". Van de apothekers Kraepelien & Holm uit Zeist zijn maatglasjes bekend die speciaal zijn vervaardigd voor het innemen als medicijn van de door hen geleverde kinawijn 'Quina-Laroche'.

In de uitgebreide prijscourant die door de firma Oud ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het bedrijf in 1977 werd uitgegeven wordt met betrekking tot kinawijn o.a. het volgende vermeld:

"In de eerste jaren vond voornamelijk toelevering van wijnen plaats aan de bewoners van de stad Purmerend en de directe omgeving. Naast de verkoop van buitenlandse wijnen, kwam de heer Oud al

gauw met een eigen produkt op markt, dat bij het geachte publiek zeer populair werd: de Kina-Wijn. Vooral in de twintiger jaren was het in Noord- en Zuid-Holland een zeer bekend artikel. Er werd veel reclame voor gemaakt. Je zou kunnen zeggen dat de Kina-Wijn één van de eerste merkartikelen van Oud Wijnkopers was. Zelf maalde men de kina-bast en liet dat maalsel trekken op volle basiswijnen, zoals bijvoorbeeld de Malaga. Ook in Nederlands-Indië werd menige fles van deze kruidige, volle wijn gelegee"

Volgens mijn gegevens is er ook na 1945 tot in de zestiger jaren kinawijn verkocht, met name die van het merk 20/21. Momenteel is dit produkt voor zover ik weet in Nederland niet meer te verkrijgen en is kinawijn in het midden van de jaren zestig bij ons van de markt verdwenen: *Sic transit gloria mundi!*

Links: Plateel asbak en een fles met de ietwat misleidende tekst 'Oude Kinawijn' van het merk 20/21, N.V. Cohn's Wijn- en Spiritualiënhandel.

Beide voorwerpen werden aangeboden tijdens de jaarlijks veiling, oktober 2009.

Bronnen.

Oud Wijnkopers, Haarlem: Prijscourant 1977.

Verenigingsblad-nr 25 "De Oude Flesch", oktober 1985.

De Flessenloods, namen en kenmerken van gebruiksflessen, 1989.

Flessen en reclamemateriaal.

In Nederland is het ongemerkt voorbij gegaan. In Frankrijk werd er toch nog een klein kolommetje aan gewijd in het wijndagblad 'La Journée Vinicole': de honderdvijftigste verjaardag van het aperitief Dubonnet. Op de dag zelf, 8 juli 1996, werd het gevierd in het Zuidfranse Thuir (Pyrenées Orientales), waar in de caves van Byrrh onder meer het ooit zo vermaarde aperitief Dubonnet wordt geproduceerd.

In 1846 stelde Joseph Dubonnet in het aan de Middellandse zee gesitueerde Sète een heilzaam aperitief samen op basis van rode en witte druivenmost, muskaatwijn, kinine, bittere sinaasappelschillen en een aantal geheime componenten 'van het huis'. Hij gaf het drankje zijn eigen naam mee.

Tot de zestiger jaren van deze eeuw werd Dubonnet in Sète geproduceerd. Daarna werd de productie verplaatst naar Byrrh, waar nog een aantal andere aperitieven (Noilly Prat, Ambassadeur, Cinzano) wordt gemaakt voor de Pernod-Ricard groep. Dubonnet, dat ooit door de kunstenaar Cassandre haar promotiecampagnes liet maken, is er in drie variëteiten: rood, wit en amberkleurig. Jaarlijks worden in Frankrijk nog een slordige miljoen flessen geconsumeerd. In het 'Cassandre-tijdperk' was dat een veelvoud. Er worden buiten Frankrijk jaarlijks altijd nog ruim vijf miljoen flessen Dubonnet geconsumeerd. In Nederland wordt Dubonnet (alleen de rode variëteit) verkocht door Kon. Cooymans in Tilburg. Het gaat om enkele tienduizenden flessen per jaar.

Fabrikanten van kinawijn.

De navolgende fabrikanten van kinawijn zijn mij bekend door reclamemateriaal, flessen met etiketten of flessen met opdruk:

- * 20/21 (merk van M. Cohn's Wine- & Spirits Trading Co.
- * A. Bloemer, Amsterdam,
- * Van Dulken-Weiland & Co, Schiedam,
- * Wijnhandel Europoort, Hoek van Holland,
- * Hartevelt & Zoon, Leiden,
- * W. Hasekamp & Co., Schiedam,
- * Jagerman's Kinawijn,
- * Van Kleef & Zn, Den Haag,
- * Fa. Wed. P.J. Knegtel, Tilburg,
- * Kraepelien & Holm (apothekers), Zeist,
- * C. Meijer & Co., Schiedam,
- * Wed. G. Oud Pz & Co, Purmerend en Haarlem,
- * J. van Ouwerkerk, Gorinchem,
- * De Pelikaan (merk van Levert & Schudel, Haarlem),
- * Simon Pijper, Amsterdam,
- * Wilh. Richters, Den Haag,
- * Schermer, Hoorn,
- * A.J. Scholte, Rotterdam,
- * Herman Temmink (pharm. handel mij.), Enschede,
- * Visser & Co., Schiedam,
- * Henri Vlek, Den Haag.

KINAWIJN

Een prima wijn, getrokken op de echte Kinabast. Is koortswerend en vervangt het bittertje.

Prijs per Literflesch
Hand-etiket **F 1.10**
Bouquet-etiket „ **1,45**

Bij afname grootere kwantums verleen wij behoorlijke kortingen. Monsters worden gaarne gratis verstrekt.

Neemt proof. Het is ook UW belang.

W. HASEKAMP & CO.
GROOT-IMPORTEURS - SCHIEDAM.

Blijkens het voorkomen van de aantallen bewaarde flessen en van reclamemateriaal zijn de firma Oud en M. Cohn's Wijnhandel (met het merk 20/21) de grootste producenten van kinawijn geweest.

N.V. COHN'S WIJN- EN SPIRITUALIËNHANDEL

Marcu Cohn, geboren in 1882 in Borzesti, Roemenië, trad in zijn geboorteland in dienst bij Christo Foratos, een wijnhandel te Galatz. In 1905 kwam hij naar Nederland waar hij de wijnhandel M.Cohn oprichtte. In 1920 werd deze firma omgezet in de N.V. M. Cohn's Wijn- en Spritualeiënhandel aan de Pelikaanstraat 1 te Rotterdam. Het bedrijf exporteerde naar alle werelddelen maar is onder de lezers van 'De Oude Flesch' toch het meest bekend gebleven als producent van kinawijn 20/21.

Marco Cohn werd in december 1911 genaturaliseerd tot Nederlander. Hij nam zeer actief deel aan het Joods sociale en culturele leven. Zo was hij onder andere bestuurslid van de Montefiore Vereniging, die zich inzette voor Joodse vluchtelingen uit Rusland en Oost Europa door hen tijdelijk onderdak te bezorgen en tegen gereduceerd tarief vervoer naar Amerika te regelen.

Hij was bestuurslid van het Centraal Huis voor Israëlieten in Gouda en hij deed zijn boerenafkomst eer aan door deel te nemen aan het Hechalotswerk in Nederland dat vanaf 1916 gronden te Marum, in Groningen, ontginde. Doel was om Joden op te leiden tot land- en tuinbouwers voor Palestina. In 1932 werd hij door de Roemeense regering onderscheiden met het ordeteken 1^e klas *Merital Comercial Si Industrial*. (J.S.)

N.V. M. Cohn's
Wijn- en Spritualeiënhandel
 Pelikaanstraat 1 — ROTTERDAM

Groothandel in Wijnen en Gedistilleerd.
 Levert alle soorten **WIJNEN** en
 Gedistilleerd tegen alleruiterste prijzen.
MONSTERS GRATIS EN FRANCO.

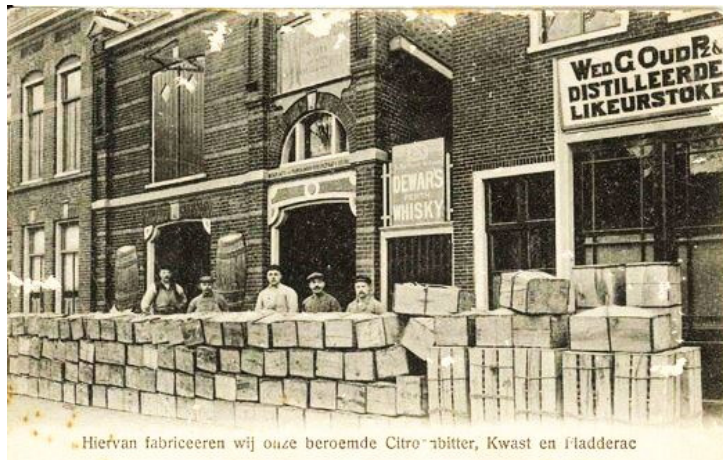
Importeurs van het met
 goud be kroonde merk **KINAWIJN 20/21**

Op een bewaard gebleven fles van het merk 20/21 lezen we op de etiketten de volgende informatie:

- buiketiket:** 20/21, koortswerend, eetlustopwekkend,
 vitamine-houdende kina-wijn, bereid met zuiveren buitenlandschen wijn,
- halsetiket:** kina-wijn 20/21 wordt bereid met de fijnste wijnen en zuivere kinabast vandaar zijne
 onovertroffen hoedanigheid,
- rugetiket:** deze vitamine-houdende kina-wijn is, behalve een smakelijk aperitief, bij uitstek geschikt ter
 voorkoming van verkoudheid en griep, en bovendien een krachtig hulpmiddel bij
 voorkomende nervositeit en vermoeidheid. Gebruik voor iedere maaltijd een glaasje
 (borrelglas), hetgeen tevens zeer eetlustopwekkend zal werken en bij nervositeit en
 vermoeidheid een wijnglas voor het naar bed gaan.

WED. G. OUD Pz. & CO., PURMEREND / HAARLEM

De handel in wijnen, likeuren en gedistilleerd Wed. G. Oud Pz. & Co. werd opgericht in 1877 onder de naam 'De Voorwaarts'. Enkele jaren na het overlijden van de oprichter namen diens zoons, Kas en Pieter, de leiding ter hand en brachten het bedrijf tot grote bloei met vestigingen in diverse plaatsen, tot in Nederlands-Indië toe. In 1928 verhuisde het bedrijf naar Haarlem wegens problemen over de bouw van een nieuwe fabriek. Later werd de wijnhandel overgenomen door BOLS en uiteindelijk samen met andere belangen in de wijnhandel verzelfstandigd. De naam Oud raakte in vergetelheid, evenals de twee bekendste merken: Kinawijn en 'Springbok', een

zoete Zuid Afrikaanse wijn. Voor flessenverzamelaars blijft de naam OUD echter in leven door de flesontwerpen die Jac. Jongert (1883-1942) voor het bedrijf maakte en die tot de vroegste industriële ontwerpen op dit gebied behoren.

Links en midden: twee krantenadvertenties voor Oud's Kinawijn, ontwerp Jac. Jongert, 1910 – 1915. Dergelijke advertenties golden in hun tijd als zeer uitzonderlijk.

Rechts: Advertentie voor Oud's Kinawijn, ca. 1910-1915. 14,1 x 7,7 cm. De afbeelding werd ook gebruikt als reclamekaart.

Onder: De eerste Nationale Jaarbeurs in Utrecht (1917) op het Janskerkhof.

Jac. Jongert raakte bevriend met Kas Oud nadat ze elkaar hadden ontmoet in de tram van Purmerend naar Amsterdam. In 1910, na een gezamenlijk bezoek aan Parijs, destijds het Mekka der kunst in Europa, tekende Jongert twee krantenadvertenties voor Oud's Kinawijn. Tussen 1915 en 1925 zouden nog een vijftigtal etiketontwerpen volgen voor het gehele gamma aan artikelen, van jenever tot limonadesiroop en van advocaat tot likeur. Daarnaast ontwierp Jongert tussen 1910 en 1915 een advertentie die tevens als reclamekaart gebruikt werd.

In 1917 werd, in navolging van de landen om ons heen, de eerste Nationale Jaarbeurs georganiseerd, gevestigd in een aantal primitieve gebouwtjes op het Janskerkhof te Utrecht.

Elk deelnemend bedrijf kreeg eenzelfde 'monsterkamer' toegewezen: een van de houten barakken die in de Utrechtse binnenstad werden opgebouwd. Ook de witglasfabriek van Leerdam kreeg de beschikking over zo'n ruimte, die directeur Cochius liet decoreren door de industriepschilder Herman Heijenbrock (1871-1948). De Jaarbeurs was een interessante gelegenheid voor nijverheids-kunstenaars om hun kunnen te tonen. Zo werkte Vilmos Huszár voor Bruynzeel, Piet Zwart voor de Eerste Nederlandse Celluloidwaren-fabriek Honig en werkte ook de bekende grafisch ontwerper Nico de Koo aan een Jaarbeursstand.

Jac. Jongert was van meet af aan nauw bij de zaak betrokken als vormgever van de beursstand van Oud's wijnhandel. Op een bewaard gebleven foto uit 1919 is de inrichting daarvan te zien. Merkwaardig genoeg is er geen enkele kinawijnfles te bekennen: wél de op Jongert's advertentie geïnspireerde reclamekaart. Ook staat het eerste flesontwerp ten toon dat Jongert voor

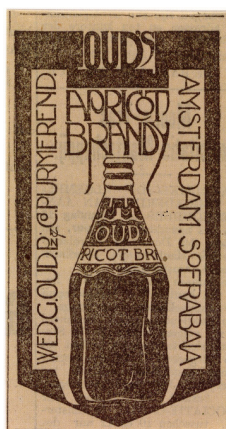
Oud maakte: dat voor Apricot Brandy en waarvoor hij in 1919 een advertentie en in 1920 een prachtig affiche ontwierp. Minder succes had hij met zijn in 1900 ontworpen winkelkaart voor Oud's wijnen, waarvoor bij de detailhandel totaal geen waardering bestond.

Jongert was overigens niet de enige ontwerper die voor Oud werkte: ook diens vriend Daan Hoeksema en later Andries Copier, Jo Spier en Eppo Doeve werden hiervoor gevraagd. (J.S.)

Literatuur:

Dr. Mienke Simon Thomas: *Jac Jongert, vormgever*. Artikel in *De Oude Flesch* 119.

Mienke Simon Thomas / Wilma van Giersbergen: *Proeven is Koopen, Jac. Jongert 1883-1942* Museum Boijmans van Beuningen, 2009.

Links: Winkelkaart ca. 1900, lithografie, 29,7 x 39,7 cm.

Rechts: Affiche ca. 1915-1925, lithografie, 41 x 28 cm.

Het 'Volendammertje', dat in de loop van de jaren 1920 hét beeldmerk van Oud's Kinawijn zou worden, was een ontwerp van de tekenaar Berendsen.

Onder midden: In 1922 maakte Ludwig Hohlwein, een bekend Duitse afficheontwerper, de reclameplaat 'Oud's vervangt het Bittertje'.

Gigantische Bocksbeutel-fles voor Oud's Kinawijn, hoogte 64 cm. breedte 45 cm. De grootste mondgeblazen fles van dit type ooit gemaakt. Door het moeilijke model en de lange hals een indrukwekkende prestatie van een onbekend gebleven glasblazer uit de Leerdamse 'Zwarthut', 1920. De belettering is gezandstraald.

Door het platte model kon de fles niet in de vorm gedraaid worden maar werd 'vastgeblazen' hetgeen een grote inspanning vereiste. Ter vergelijking is een 7/10 Liter Kinawijnfles bijgeplaatst. Collectie Likeur- en Frisdrank Museum, Hilvarenbeek.

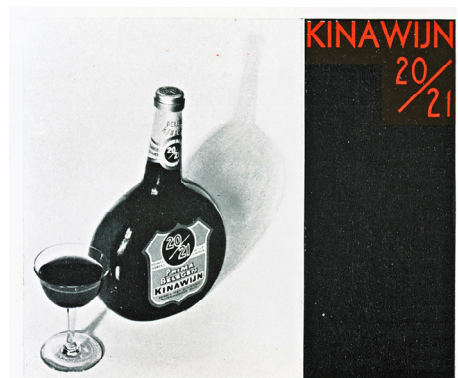

SUMMARY

For centuries, German winegrowers in Franconia/ Würzburg have used flat-sided 'Bocksbeutel' bottles to market their wines, a tradition that is honoured even in modern times. Traditionally, similar bottles are in use by producers of pink wines in some southern-European countries, such as Portugal. For a few scores of years, the Dutch producers of cinchona wines, a red wine that had been matured with the ground bark of the cinchona tree, used similar 'Bocksbeutel' type of bottle: a phenomena that never occurred before in the Netherlands and was never in practice again. Cinchona wine was very popular between the two World Wars as a 'pick-me-up' an uplifting and appetite improving aperitif, as well as a medication against fever.

Considering the popularity of the drink, it is no wonder that many wine-trading companies offered cinchona wine to their clients. Most of them used the same flat-sided bottles as the two companies that dominated the market: the brands 20/21 and G Oud Pzn.

The former was produced by Cohn's Wine and Sprit company in Rotterdam. The founder, Marcu Cohn, was a Rumanian immigrant who obtained the Dutch nationality in 1911. From Jewish origin, he became a dominant personage within the Dutch Jewish community. Among others, he was administrator of the Montefiore Foundation that took care of Russian and Eastern European Jewish refugees by offering them temporary housing and financing their transfer to America. The turbulence of the Second World War swept away the Cohn Company and most of the memories of its contributions to the Jewish society. But for the existence of a few simple bottles, Marcu Cohn's name might be completely forgotten. The second, and by far, the most important supplier of cinchona wine was G. Oud's wine trading company. With bottle collectors it is still famous

KINAWIJN 20/21 Als middel tegen koorts en Malaria ten zeerste aanbevolen.
Een „Vin Tonique" van zeer bijzondere kwaliteit.
Per kist à 12 Literfl. boxbeutelmodel of vierkant f 12.—
Per kist à 24/2 Literfl. boxbeutelmodel of vierkant „ 14.75
Per kist à 30/4 Literfl. boxbeutelmodel of vierkant „ 11.—

Wine and spirit bottles, designed by Jac. Jongert for Oud's Wine trading company, 1920 – 1922.

today, if not for its wine, but for the fact that this was the first company to employ a graphic designer, Jac. Jongert, for the first industrial bottle designs ever produced in the Netherlands. The bottles, all from the 1920's, were used for a variety of products, from wine and spirits to lemonade, but never for cinchona wine, which tells us something about the powerful brand image that was connected with the use of the typical Dutch variety of the 'Bocksbeutel' bottle. (J.S.)

DIE KUN JE IN JE ZAK STEKEN

Johan Soetens

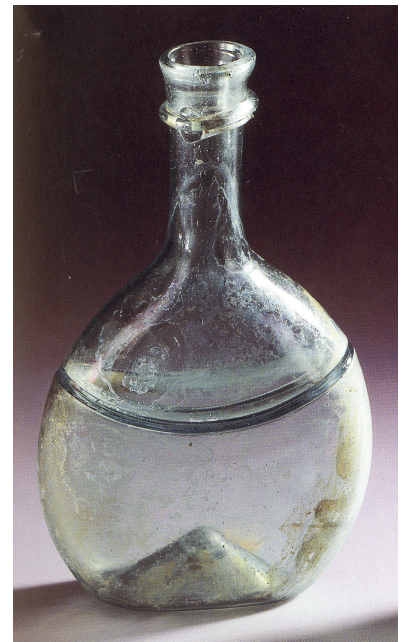
Boven: detail van een beeld van Sint Jacob als pelgrim te Vlissingen. Volgens de legende zou die naam afgeleid zijn van 'Flessinghe', de nimmer leegrakende fles waarmee de Heilige de bewoners laafde. Feit is dat het wapen van Vlissingen een pelgrimsfles vertoont.

Op reis gaan met een fles doe je het beste met een plat model, dat is door de eeuwen heen wel gebleken. We vragen hier echter geen aandacht voor drinkflessen maar voor de kleine, veelal platte flesjes die met hun beperkte inhoud niet zozeer bestemd waren om de dorst te lessen maar om een geneesmiddel of een genotmiddel in mee te dragen. Die laatste categorie bestond dan oorspronkelijk meestal uit reukwater. Later kwam daar snuiftabak bij en nog weer later 'schnapps'. Dat laatste kon er trouwens ook best mee door als geneesmiddel.

Het persoonlijke bezit van dit soort flesjes verklaart de aandacht, fanatiek en vooral ook het vakmanschap waarmee ze gemaakt zijn. De variatie is bijkans eindeloos en wat we hier tonen pretendeert geen volledigheid. Het kwam zomaar uit mijn zak gerold.

De oudste voorbeelden van flesjes die tot het persoonlijk bezit van de drager werden gerekend kwamen ongetwijfeld uit het Oosten. Niettemin zijn afgeplatte voorbeelden daarvan zeldzaam. Verder moet je om die in je zak te steken natuurlijk wel zakken hebben. De meeste antieke flessen werden aan een koord meedragen zoals de

Romeinse badolieflacons (aryballoi) want ook een Romeinse toga had geen zakken. Helaas voor glasverzamelaars maakte vanaf het jaar 312 het op de voorgrond tredend Christendom gaandeweg een einde aan de Romeinse badhuiscultuur en in een sfeer van algemene versobering verdwenen de luxe *balsamaria* en *ampulla olearia* gaandeweg uit het beeld. Pas omstreeks 1100, na de terugkeer van de kruisvaarders, zouden de neusvleugels van de Europese welgestelde dames weer beginnen te trillen dankzij de introductie van rozenwater. Overigens was in Constantinopel, Bagdad en Damascus de reukstoffen-cultuur nooit weggeweest.

Van links naar rechts; Romeinse Aryballos, 1^e eeuw. Collectie Metropolitan Museum of Art, New York; Parfumsprinkelaar, een z.g. 'Qumqum' uit Syrië, 1260-1277. Vrij geblazen van licht bruin getint glas en voorzien van goud en email decoratie. H. 6,2 cm. Collectie Corning Museum of Glass, (Uit: Stefano Carboni en David Whitehouse: Glass of the Sultans, New York 2001). Syrische (reukwater?) fles, 6e eeuw. Geblazen met typerende verstevigingsring. H. 14,5 cm. Collectie Willy Van den Bossche (Uit: Antique Bottles etc. Suffolk 2001).

*Parfumflesjes afkomstig uit de Verreries Royales d'Orléans, in 1668 gesticht door de uit Altare afkomstige Bernardo Perotto, uitvinder van de kunst om spiegels en vensters te gieten alsmede van het maken van robijn glas ('rouge des anciens') en opaalglas ('porcelain en verrre').
Links: Coll. Willy Van den Bossche
Boven; Coll. Parfummuseum Chateau de Chamerolles.*

Het heeft lang geduurd voordat parfums voor persoonlijk gebruik beschikbaar kwamen. Veel reukmiddelen bestonden slechts in poedervorm of als pommade. De doorbraak kwam tijdens de regering van Lodewijk XIV (1638-1715). Dat werd mede veroorzaakt door het feit dat in die tijd het nemen van een bad werd beschouwd als gevaarlijk voor de gezondheid met alle kwalijk riekende gevolgen van dien. Vanaf de 17^e eeuw begint dan ook de triomfale opmars van de persoonlijke parfumfles maar het zou tot ver in de 18^e eeuw duren voordat parfums meer voor sociale en minder voor hygiënische reden gebruikt werden.

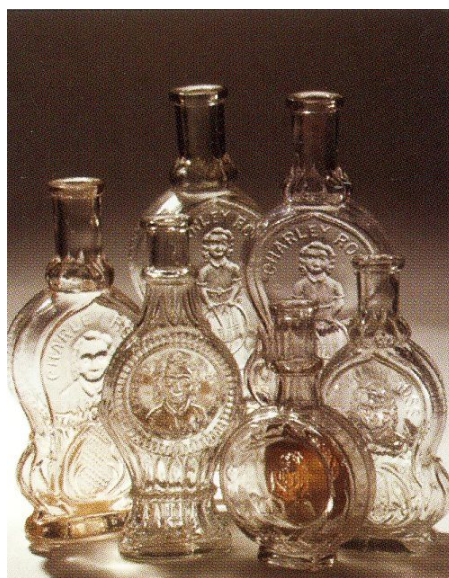
In Amerika verschijnen tegen het einde van de 18e en het begin van de 19e eeuw kleine, 6 tot 8 cm. lange parfumflesjes; producten van de nog jonge plaatselijke glasindustrie maar vaak met groot vakmanschap gemaakt. Het zijn 'corselet' of 'bosom' bottles, die door de dames gedragen werden in het decolleté zodat niet slechts het oog maar ook de neus aangenaam getroffen kon worden. In DOF 124 zijn dit soort flesjes uitvoerig beschreven.

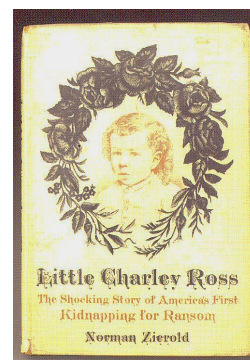
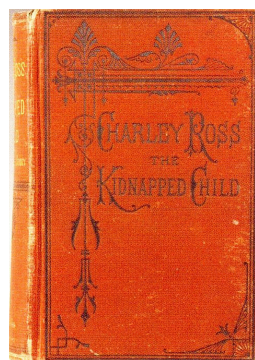
In onze contreien ging het er allemaal wat rustiger aan toe. Met uitzondering van actrices en bij dames van goede stand werd, vooral in confessionele kringen, het gebruik van parfum al snel met oneerbaarheid geassocieerd en het duurde eigenlijk tot na de Tweede Wereldoorlog voordat de dominantie van Eau de Cologne en lavendelwater werd doorbroken. Mèt het teruglopen van het kerkbezoek is inmiddels ook het gebruik van 'flacons de poche' of kerkflesjes danig gekrompen.

Boven en rechts; Voorbeelden van zakflaconnetjes en tassenflesjes voor eau de cologne, 19e en vroeg 20e eeuw.
Links; Een luxe 'kerkflesje' van geslepen kristal met gouddecor, vergulde sluiting en beschermfoudraal. Dergelijke flesjes worden 'loddereintjes' genoemd, een verbastering van "l'Eau de la Reine". Het is bekend dat de vrouw van Napoleon, Josephine, zich graag met eau de cologne besprenkelde.
Collectie Ned. Parfummuseum.

Een bijzondere serie platte eau de cologne 'zak'flacons werd enkele jaren geleden geveild in Amerika. Het betreft een zestal modellen, gemaakt tussen 1876 en 1880 met een voorstelling van het vier-jarige jongetje Charley Ross, uit een familie met zeven kinderen, die op de eerste july 1875 werd gekidnapped. Hij speelde in de voortuin van hun huis in Philadelphia met zijn zes jaar oude broertje toen twee mannen op een wagen stopten, een praatje begonnen en de twee jongens meenamen naar de drugstore om snoep te kopen. De zesjarige Walter kreeg daar wat geld voor maar toen hij weer buiten kwam was de wagen met zijn broertje verdwenen. Zoekacties leverden niets op. Twee dagen later kreeg de familie een brief waarin losgeld werd geëist maar van de jonge Charley werd nooit meer een spoor gevonden. Voor de ouders was het een niet eindigende nachtmerrie want tientallen kinderen werden aangemeld die claimden het vermiste jongetje te zijn. Het voorval, het eerste van dit soort in de geschiedenis van Amerika, schokte de gehele bevolking, te meer daar bleek dat de politie en de gevolgde opsporingsmethoden volkomen inadequaat waren. Er werden zelfs boeken aan gewijd. Het voorval doet denken aan recente gebeurtenissen in ons land maar het portretteren van de slachtoffers op eau de cologneflessen zou hier natuurlijk ondenkbaar zijn.

Op 12 oktober 1492 landde Columbus, op zoek naar een Westerlijke route naar Azië, op Guanahani, een van de eilanden van de Bahamas in de overtuiging dat hij India bereikt had. De Indianen danken daar nu nog hun benaming aan. Uiteindelijk zou het Nieuwe Land Amerika gaan heten, naar Americo Vespucci. Columbus bracht niet de door hem verwachte Oosterse schatten mee terug maar wel de tabaksplant. Gedroogd, gemalen en gemengd met kruiden of camfer werd dat door de well-to-do opgesnoven als zowel genees- als genotmiddel. Tabak werd geacht te helpen tegen zaken als tandpijn, asthma, constipatie en hoofdpijn. Vooral vanaf de 18^e eeuw was een snuifdoos iets wat vrijwel iedere welgestelde man bij zich had. Niet zelden waren die dozen rijk versierd. Gelukkig voor ons zijn ook een aantal voorbeelden van glazen snuifflacons bewaard gebleven.

Flacons voor snuiftabak, Van links naar rechts; Flesje in z.g. 'Bordeaux blauw' ca. 1800. H. 9,2 cm. Coll. Willy Van den Bossche; Snuiftabakflacon, ca. 1850. H. 6 cm. Coll. Likeur en Frisdrankmuseum; Snuiftabakflacon van donker amberkleurig glas, Bohemen, 1780-1820. H. 11,5 cm. Coll. Willy Van den Bossche.

Van L. naar R.; Snuifflesje, van binnen beschilderd met polychroom landschapsmotief; Flesje in Überfang techniek. De bewerking van het robijnrode glas is gebaseerd op de decoratie van archaisch vaatwerk; Flesje van bergkristal, z.g. 'hair crystal' waarin robijnrode (toermalijn)naalden voorkomen. Coll. Staatliches Museum für Völkerkunde, München.

Nergens ter wereld zijn zoveel glazen snuifflacons gemaakt als in China waar men dank zij de Portugese zeevaarders kennis maakte met snuiftabak. Het heeft even geduurd, maar tijdens de Ch'ing (Manchu) dynastie, die duurde van 1644 tot 1912 was het gebruik daarvan buitengewoon populair.

Snuifdozen waren voor de Chinesen niet praktisch; kleine flesjes van ca. 5 cm. lengte waren dat wel. Die werden gemaakt uit materialen als jade, amber, ivoor, bergkristal en ook glas. Lang werd dat laatste beschouwd als een inferieur materiaal maar door de Venetiaanse uitvinding van het melkglas, dat een mooie achtergrond vormde voor beschilderingen, veranderde dat.

Al snel had men de kunst van de 'überfang' onder de knie en in de keizerlijke ateliers te Peking werden deze flesjes met ongelooflijk vakmanschap van ingeslepen voorstellingen voorzien. Vooral onder keizer Ch'ien Lung (1736/1796) bereikte de kwaliteit een hoogtepunt en hoewel er duizenden zijn gemaakt in die periode staat op veilingen van Chinese snufflacons de naam van deze keizer garant voor astronomisch hoge prijzen.

Hoewel tegen het eind van de 19^e eeuw het gebruik van snuiftabak uit de mode raakte ging de productie van de flacons gewoon door. Er werd zelfs een nieuwe techniek geïntroduceerd waarbij de fles van binnen beschilderd werd. Deze flesjes werden vooral gemaakt nabij de stad Canton, in het Zuiden van China en waren bedoeld als verzamelobject of cadeau artikel. Niemand zou het in zijn hoofd halen de voorstelling te beschadigen door er tabak uit te schrapen. Flesjes met inwendige beschildering worden nog altijd gemaakt, o.a. voor de toeristen industrie. Vaak zijn die mondgheblazen en in het geval van een mechanisch gemaakt exemplaar is er voor gezorgd dat vormnaden zorgvuldig zijn weggepolijst.

Over Chinese snufflacons is uitvoerig geschreven in nummer 113 (2008) van De Oude Flesch. In april 2013 werd dat artikel opgenomen in het blad 'Verzamelen', echter met andere afbeeldingen.

*Boven; twee klassieke flacons.
Onder; twee voor de moderne toerist
gemaakte, inwendig beschilderde flesjes.*

Rond 1800 zou Abraham Kunze, een Letlandse apotheker uit Riga, een kruidenlikeur uitgevonden hebben waarvoor hij in 1804 het Keizerlijk privilege ontving om als enig producent er van op te treden. Van oudsher is het beschouwd als een medicijn. Catharina de Grote zou er (tijdens haar bezoek aan Riga ziek geworden) haar genezing aan te danken hebben. Naar verluid bestaat de drank uit 24 ingrediënten, waarvan 17 plantaardig. Eén daarvan is kinabast en een ander gebrande bietsuiker waardoor de drank bruin/zwart kleurt. Het oorspronkelijke recept ging tijdens de Tweede Wereldoorlog verloren maar wordt sindsdien zo goed en zo kwaad als het kan weer toegepast bij de huidige productie die bekend staat als 'Rigas Melnais Balzams' (Riga Black Balsam) een drank met 45% alcohol. Riga Balsam werd als geneesmiddel en hartversterking meegedragen door reizigers. In de verzameling van Willy

Van den Bossche komen een aantal zakflacons voor, waarvan een aantal met zegel. Ze dateren uit de eerste helft 19^e eeuw maar ze zien er ouder uit.

Twee Riga Balsamflesjes, 1820-1840 H. resp. 13 cm. (links) en 10,2 cm. (rechts). Coll. Willy Van den Bossche.

Riga Balsam is nu een soort van nationale trots in Estland en voor bezoekers een toeristische bijzonderheid. Het wordt ook aanbevolen als opkikkertje tijdens de jacht, maar dat is een gewoonte die niet tot Estland beperkt is gebleven, getuige de 19^e eeuwse flacons met jachtvoorstellingen van Duitse en Scandinavische oorsprong.

Jachtfles met voorstelling van een jager. Ca. 1850. Scandinavisch. H. 17,3 cm. Coll. W.v.d. Bossche

Links boven; Reclameplaat van Latvijas Balzams, de huidige producent van Riga Balsam. Boven; Zakflacon met voorstelling van een hert. Zuid Duitsland (Schwarzwald) H. 14 cm. Coll. W.v.d. Bossche

Twee zijden van een amathystkleurige schnappsflacon met aan één zijde de voorstelling van een hert en aan de andere kant een boom met een jachthoorn en weitas en een geweer. Zuid Duitsland, ca. 1850. Coll. Nat. Glasmuseum Leerdam

Vier Noord-Duitse schnappsflacons met pontielmerk, eind 18e – begin 19e eeuw. Koud geëmailleerd en aan de keerzijde voorzien van een ingegraveerde tekst.

Van Links naar Rechts; 'Vivat es Leben die Müller' - fles met molenaarsembleem H. 11,5 cm.; 'Vivat der Wagner'- fles met wagenwiel en wagenmakersgereedschap H. 13 cm.; 'Zum Vergnügen'- fles met voorstelling van een bloem. H. 16 cm. ; 'Ich muss meine Gänze verkaufen'- met voorstelling van een vos die een mand met vier ganzen draagt. H. 14,5 cm.

Coll. Willy Van den Bossche.

Voor al in het begin van de 19^e eeuw moet het meedragen van een flacon met een hartversterking populair zijn geweest in Duitsland en Oostenrijk want talrijk zijn de voorbeelden van platte en achthoekige schnapps flesjes, de laatste vaak in dubbelpost techniek gemaakt. De veelal in helder glas uitgevoerde en in 'boerenstijl' kleurig gedecoreerde flacons vormen voor de verzamelaar een vrolijke noot tussen de wat sombere ernst van een collectie wijn- en kelderflessen.

We kunnen deze beperkte opsomming van wat je aan flessen zoals in je zak kunt steken niet besluiten zonder even naar Amerika te kijken, want waarschijnlijk zijn nergens ter wereld zakflacons of 'flasks' zo populair geweest als daar. In varieteit van kleur, model en ingeblazen voorstelling kennen ze hun weerga niet en met afbeeldingen van de American Eagle, succesvolle generaals en opschriften als 'Success To The Railroad' weerspiegelen ze de vitaliteit en trots van de jonge natie.

Duitse glasblazers die naar de Nieuwe Wereld waren geëmigreerd pasten daar hun dubbelpost techniek toe (in Amerika aangeduid als 'German half-post method') in de glasblazerijen van Stiegel en Wistarburg, alsmede de Pitkin Glass Works in Hartford, de fabriek die de naam gegeven heeft aan de fraaie, geribde flacons zoals die vanaf het midden van de 18^e eeuw gemaakt werden. Dat alles rechtvaardigt meer ruimte dan we hier kunnen bieden en moet dus wachten op een volgende gelegenheid. Inmiddels hoop ik dat U al lezende Uw zakken op aangename wijze gevuld heeft.

Van de in dit artikel beschreven flessen staat uitgebreidere informatie in de volgende reeds verschenen nummers van De Oude Flesch;			
Aryballoi – Met de Romeinen in bad	121	Parfumflessen – Niet aan Uw neus voorbij	124
Bosom Bottles – Making sense of scent	124	Chinese snuifflacons – Een snuffje Chinees	113
American Scroll flasks	122	Pitkin flasks	128
Stiegel and Boston Sandwich Glass Works	124		

SUMMARY:

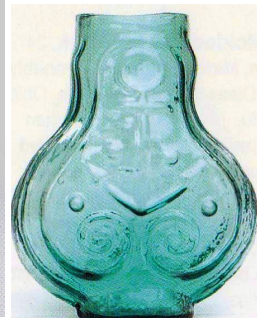
SCENTS, SNUFF AND SCHNAPPS

THE COMPANIONSHIP OF POCKET FLASKS

Thanks to the invention of the blowing iron, a wide variety of bottles for personal use became available. This enabled the ladies of Rome to order their own perfume and ointment bottles with the glassblowers that were housed in the quarter Vicus Thuraricus, where the perfume makers also had their shops. The custom of carrying one's own little flask would never fade away although from 312 onward, with the growing influence of Christianity, a decrease in the use of bathhouses brought a synchronous decrease in the use of perfume and bath oil bottles.

It was not before the first crusaders returned from the Holy Land that fragrances such as rose water were introduced in Europe but the real outburst in the use of perfumes came under the rule of the French King Louis XIV. That was an era during which taking a bath was considered a danger to one's health and was replaced by what was called a 'dry toilet': a rubbing with very strong herbs and perfumes. Since then, small bottles with scents and perfumes has been true companions for women as well as men.

From L. to R.; Snuff bottle, Normandy, 1750-1800. Turquoise blue opaline glass. Coll. Willy Van den Bossche.

Very rare, small fleur-de-lis wide mouth scroll flask, America, 1830-1834, tooled to be used as a snuff bottle. (American Glass Gallery)

Chinese snuff bottle in two-colour cased glass and cameo technique, 1760-1790

bottles were used. After Portuguese seafarers discovered the way to the East past the Cape of Good Hope, the Chinese became acquainted with snuff tobacco, but since their garments had no pockets, snuff boxes were no option for them. Instead they used bottles, shaped as their existing perfume bottles. Especially during the reign of Emperor Ch'ien Lung (1736-1796) the use of snuff became wide spread and with it a large production of bottles. Nowhere in the world has there been made more and more elaborate snuff bottles than in China. The glassblowers excelled in cased glass and cameo techniques and, towards the end of the 19th century, internal painting. By that time the use of snuff tobacco was in decline, but production of bottles went on. They were used as presents and served as collectors' items, as they are today.

Aqua Vitae, Eau de Vie, Akvavit, Okovita or Uisce Beatha (the original Irish name for Whisky) was originally considered to be a medication but soon became a luxury drink. Notably during the 19th century numerous pocket flasks were made to enable the owner to carry with him his own supply of schnapps, Geneva, brandy or Riga Balsam. The flasks were often made (and decorated) with great craftsmanship. German glassblowers, who emigrated to America and worked in the New Jersey glasshouses, used their 'double post' technique when making the swirled 'Pitkin' flasks; one of the many types of brandy flasks that were made in 19th century America. Nowhere else in the world has there been such a high production of pocket brandy bottles.

Schnapps flask, ca. 1850, optic glass, with remains of a closure. H. 13 cm; Flask, Hungary, early 19th century. H. 11,5 cm.

American 'Eagle' flask, Keene Glass works, 19th century; American 'Scroll' flask, ca. 1850.

De uitdrukking 'Oostenrijker' voor een onverwachte meevaller vindt zijn oorsprong waarschijnlijk in Amsterdam, de stad die door Keizer Maximiliaan van Oostenrijk ooit vereerd werd met de keizerskroon: nog altijd op de toren van de Westerkerk te zien. Voor één keer mag dat Amsterdamse bargoens wel gebruikt worden om de bijzondere aanwinst van bijna 4000 oude, grotendeels gevulde flessen en kruiken te beschrijven die na een afwezigheid van zo'n zeventig jaar weer thuis in Schiedam zijn gekomen.

Het verhaal begint in de kelder van een restaurant, in de buurt van Innsbruck. De eigenaar vindt op een gegeven moment dat hij nu lang genoeg tegen die smerige stapel oude, met kruiken en flessen gevulde kisten en kratten heeft aangekeken en haalt er een opkoper bij. Die verlost hem er van en gaat vervolgens op zoek naar een koper. Tussen de partij zitten een aantal flessen champagne die hij via internet aanbiedt. Dezelfde nacht gaat bij hem de telefoon. In Oostenrijk is het al donker maar in Amerika nog niet en aan de lijn is een verzamelaar van oude wijnen die de volgende dag in zijn privé jet de oceaan oversteekt en ongetwijfeld zielsgelukkig met de buit weer vertrekt. Dat smaakt naar meer.

Aangezien de overgebleven flessen allemaal het etiket van De Kuyper dragen mailt de handelaar wat foto's van flessen en kratten naar Schiedam maar komt op het e-mail adres van het Jenevermuseum terecht waar een alerte staf direct actie neemt. Directeur Ben van Doesburgh van De Kuyper hoeft er niet lang over na te denken; die kisten en flessen moeten naar Schiedam en wel zo snel mogelijk.

Het schijnt om vijftien kisten te gaan en de koop wordt via telefoon en e-mail gesloten. Op 13 mei vertrekken conservator Henk Hettinga en Theo Dolleman van De Kuyper met een besteltruck voor de rit van 1100 kilometer naar Innsbruck. Daar aangekomen blijkt de partij groter dan verwacht want in de koeienstal staan nog zo'n 80 kisten waarvoor ter plaatse een prijs wordt overeengekomen. De beide heren laden de besteltruck vol met een representatieve hoeveelheid (de rest wordt nagezonden per vrachtwagen) en beginnen aan de terugreis waarbij volgens Henk Hettinga de flessen bij het naderen van Schiedam steeds luider gingen rinkelen, blij op weg naar huis te zijn.

Op vrijdag 30 mei ben ik in de gelegenheid de partij te bekijken met het doel leeftijd en herkomst van de flessen te bepalen. Met één oogopslag is te zien dat het hier een zending betreft uit de nadagen van de Tweede Wereldoorlog of van de maanden direct daarna. In het eerste geval zou het een levering aan de Wehrmacht betreffen maar er zijn twee dingen die pleiten voor de tweede optie. Ten eerste de restanten van driehoekige etiketten die hier en daar nog op de kisten zitten met de tekst 'Importiert durch Adolf Lauda, Lansbrxxxx (onleesbaar). Het lijkt me dat het Duitse leger geen gebruik hoefde te maken van importeurs.

Voor mij doorslaggevend is het voorkomen van flessen waarvan de etiketten deels in Cyrilisch schrift zijn uitgevoerd: mogelijk bestemd voor de Russische troepen die na de oorlog grote delen van Oostenrijk bezet hielden. Of zouden er Oekraïense vrijwilligers bij de Duitse bezettingsmacht in Oostenrijk hebben gediend? Archiefonderzoek bij De Kuyper kan hopelijk aantonen welke inschatting juist is.

Enkele met Kummel likeur gevulde flessen waarvan het etiket deels in Cyrilisch schrift is uitgevoerd.

De flessen, 50 cl. standaard bierflessen zijn niet Nederlands en van onbekend model. Het is voornamelijk een raadsel hoe die onder de tapkraan bij de Kuyper zijn beland.

Hieronder; een tweetal met kummel-likeur gevulde flessen uit een partij van 200 stuks. Ook hier etiketten met Cyrilisch schrift. De flessen zijn niet van Nederlands fabrikaat, vermoedelijk Belgisch en zien er uit of ze bedoeld waren als siroopfles. Een schroefsluiting voor likeur was in die jaren heel ongebruikelijk.

Het heeft geen zin te trachten de leeftijd van de partij te bepalen aan de hand van de flessen. In die 1940er jaren lagen de glasfabrieken stil en iedereen die iets moest afvullen kon alles gebruiken zolang er maar een gat van boven en een bodem van onderen aan zat. Een prachtig voorbeeld daarvan wordt gevormd door een partij van 108 3/10 bierflessen, gevuld met oude jenever en de opdruk '**Notverpackung**' op het etiket.

De flessen zijn van het voor-oorlogse type dat in 1985 werd vervangen door het huidige, lichtere model en zijn niet door de glasfabriek aangeleverd want van verschillende fabrieken (Delft, Schiedam en Leerdam) en verschillende productie jaren. Wellicht zijn ze overgenomen van een brouwerij die vanwege gebrek aan grondstoffen niets meer te doen had.

Er is niet veel tijd voor nodig om de voor mij favoriete flessen te vinden; een kist met 36 mondgeblazen zakflacons, gemaakt in de jaren 1920-1930. Het model komt onder nummer 1151 voor in een oude catalogus van de glasfabriek 'De Schie' die in 1923 fuseerde met de Vereenigde Glasfabrieken. Waarschijnlijk lag er bij De Kuyper nog een partijtje van dit oorspronkelijk voor de export naar Amerika bedoelde flesje – en zoals gezegd; alles wat gebruikt kon worden werd in de oorlogsjaren en daarna gebruikt.

Het zijn de enige mondgeblazen flessen uit de gehele collectie. Alle overige flessen zijn machinaal gemaakt: de meeste op een Owensmachine in de Schiedamse fabriek, hetgeen duidelijk te zien is aan de ruwe 'Abschnitt' of 'Shear mark' in de flessenbodems.

Onder; een glunderende Henk Hettinga, conservator van het Jenevermuseum, rust even uit op een stapel kisten na de lange rit naar huis. En wat doet de vermoedheid beter vergeten dan een zakflacon met De Kuyper Oude Jenever? Hiernaast; Noodverpakkingen De Kuyper likeur. Van L. naar R. Een cognacfles (een z.g. cognacaise); een likeurfles met naam De Kuyper, Owensmachine Schiedam jaren 1940. Door gebrek aan grondstoffen kon geen helder blank glas meer worden gemaakt; Likeur Triple Orange 'Vieille Maison' in een export bierfles (een z.g. bremer) Productie Owensmachine Schiedam.

Boven; Enkele machinaal gemaakte karaffen met ingeslepen stop, Belgisch of Frans fabrikaat. Rechts: Twee flessen Mandarinetten likeur. Links; fles met naam De Kuyper, rechts; export bierfles als op vorige pagina. Beide fabrikaat Schiedam, Owens machine.

Links; enkele van de ruim 2600 kruikjes met oude jenever die ondanks het advies om ze staande te bewaren (of wellicht juist daarom) hun inhoud deels hebben verloren.

De vraag dringt zich natuurlijk op wat te doen met deze historische partij kruiken en flessen. Een deel zal binnen De Kuyper blijven om gebruikt te worden als historisch materiaal in de nog in te richten museale ruimte aldaar. Een deel gaat ongetwijfeld gebruikt worden voor publicitaire doelen: als decoratie binnen winkels of etablissementen en tijdens beurzen. Een belangrijk deel zal in het depot van het jenevermuseum belanden dat immers is ingericht binnen het gebouwencomplex van De Kuyper. Over een deel dat door lezers van DE OUDE FLESCHE kan worden opgedronken heb ik nog niets gehoord. Misschien komt dat nog.

VOORLOPIGE INVENTARISLIJST	
DE KUYPER SCHIEDAM Apricot Brandy	175
Anisette L. 52	273
Likeur Vieille Maison 20 x 1 LITER	140
Cherry Brandy in karaf DE KUYPER SCHIEDAM	250
Likeur Mandarinetten	83
Kummel	200
Kummel in bierflessen	8
Oude jenever in 3/10 bierfles	108
Oude jenever in kruikjes	2640
Oude jenever in zakflacons	36

SUMMARY;

Often it is harder to find a bottle from the 1940's than from the 1840's, but for Schiedam-based Distilleries Royal de Kuyper, things changed in May 2013 with an e-mail from an Austrian trader, offering them a lot of war-time delivered glass and stoneware bottles, still filled with Geneva and different types of liqueur and in their original packing cases. It did not take long for the management to decide. A deal was closed over the telephone and the same day a member of the staff, together with a curator from the National Jenever Museum started out with a delivery truck for the 1100 kilometres long drive to the Austrian city of Innsbruck. Now, with the bottles safely stored in one of the company's warehouses, we had the opportunity to study the origin of the glass bottles. Some of them have a label in Cyrillic characters, so it seems that the original delivery took place just after the end of the war, with Austria still partly occupied by the Russians. It shows clearly the desperate need for glass bottles, with the glass factories in the Netherlands lying idle because of lack of fuel and raw materials. Most bottles were made just before or during the first years of the Second World War on rotating Owens machines, in those days the standard bottle-making equipment in the Netherlands. The De Kuyper company even used pocket flasks, made in the 1920's that might have been lying for years, forgotten in some corner of a warehouse. The most peculiar of all were standard

Dutch returnable and refillable beer bottles, probably taken over from the Rotterdam-based 'Oranjeboom' Brewery, that was most likely also suffering from lack of materials to make beer. How, contrary to that, De Kuyper

managed to fill almost 10.000 bottles with different products is an enigma that a study of their archives might solve.

Part of this 'historical' collection will be on display in the National Jenever Museum and part will be used for promotional purposes by the distillery. Sale of the bottles is not considered, so the only thing collectors of pre-war bottles can do is gaze upon them and lick their lips.

Unieke jenevervondst

Museum dolblij met vooroorlogse De Kuyper

SCHIEDAM • Dolblij zijn de vrijwilligers van het Schiedams Jenevermuseum met een unieke vondst die onlangs is gedaan in Oostenrijk. Daar kwamen tientallen kisten met volle, ongeopende, vooroorlogse flessen jenever van De Kuyper tevoorschijn.

CLAUDIA LANGENDOEN
„Een Oostenrijkse opkoper mailde ons enkele weken terug,” vertelt Henk Hettings, hoofd collecties van het Jenevermuseum. „Op een foto toonde hij oude De Kuyperflessen.” De jeneverkenners wisten meteen dat ze 'goud' in handen hadden. „Gelukkig was De Kuyper hier in Schiedam direct bereid om te financieren,” vertelt Hettings. „De deal kwam rond en wij reden meteen met een bestelbus naar Oostenrijk om de vijftien kisten op te halen.” 1100 kilometer later kon hij zijn ogen niet geloven. „Er stonden geen vijftien maar zeker meer dan tachtig, bijna uit elkaar vallende kisten vol met zo'n 1500 ongeopende flessen.”

NAAST DE KOEIJEN

De vondst, bestaande uit twintig verschillende soorten flessen, dateert van voor 1940. Sommige zijn zelfs van rond 1900. De partij zit onder het stof en het spinnag en was door de opkoper voor het gemak maar naast de koeijen in zijn stal gezet. Ter plekke kochten de Schiedamers de rest ook op. Een grote vrachtwagen haalde het restant op. Hoeveel ervoor werd betaald, geeft Hettings niet prijs.

De jenevervondst vertegenwoordigt een waarde van zo'n 30.000 tot 40.000 euro. Alle flessen zijn handgeblazen en vrijwel allemaal in Schiedam gemaakt, zegt oud-directeur Johan Soetens van de glasfabriek in Schiedam. Waar de opkoper de flessen jenever en likeur vandaan heeft gehaald, wil hij niet vertellen.

Er zitten flessen bij die Soetens, maar ook expert Bob de Kuyper nog nooit hadden gezien, zoals cherry brandy, anisette, apricot brandy en oude jenever. Een deel van de flessen blijft binnen De Kuyper. Een groot deel gaat naar het museum. De rest wordt verkocht.

„Het grappige is dat de flessen naarmate we de Nederlandse grens naderden, steeds harder begonnen te rammen achterin ons bestelbusje,” zegt Hettings. „Het was alsof ze zeiden: hè hè, eindelijk thuis!”

Henk Hettings (rechts) van het Jenevermuseum en oud-directeur Johan Soetens van de glasfabriek in Schiedam met de vooroorlogse jeneverflessen van De Kuyper. FOTO FRED UDOCHANT

In het Algemeen Dagblad van zaterdag 1 juni werd aandacht besteed aan wat een 'unieke jenevervondst' werd genoemd. Te oordelen naar het product van de tekstschrijver kan deze nog wel wat kennis over flessen gebruiken. Een abonnement op De Oude Flesch zou goed aan hem of haar besteed zijn.

A HAPPY HOME COMING

EEN LID STELT ZICH VOOR

Een leven omringd door glas

Hennie T. de Boer-de Zwart

Er werd mij gevraagd 'Waarom ben je lid van 'De Oude Flesch' geworden? Niet in eerste instantie uit belangstelling voor de glazen fles, hoewel ik de geïriseerde fles uit de collectie van mijn vader wel erg mooi vond, evenals de mislukte flessen die ik als vaas gebruikte. Wél uit het met de leden gedeelde enthousiasme voor het fenomeen glas in het algemeen en het unieke tijdschrift op dit gebied: het glashistorisch blad waarin fantastische artikelen over flessen maar ook over glas in al zijn aspecten. Nergens in Nederland is zo'n blad te vinden!

Ik wilde daar graag over lezen en van genieten omdat ik altijd de vertrouwdeheid van glas opzoek en om me heen wil hebben. Het glas heeft me vanaf mijn geboorte altijd omringd. Op mijn geboorteglas van Copier staat een ooievaar gegraveerd met een lint in zijn bek met de datum en de naam Hennie Truus. De familietraditie van het geboorteglas is voortgezet bij de geboorte van kinderen en kleinkinderen. Bij mijn doop, op 4 februari 1947, was er een speciaal geslepen glas waar fresia's in stonden.

Mijn ouders, Hendrik Jan de Zwart en Truus Anna van Ooijen trouwden in 1941 en vestigden zich in Leerdam waar mijn vader werkzaam was bij de glasfabriek. Ze gingen wonen in een nieuw gebouwde huis aan de Burgemeester Meesstraat nr. 38: één van de huizen in Leerdam-Oost die door de fabriek gebouwd waren voor

leidinggevend personeel. Ter gelegenheid van hun huwelijk kregen zij van alle chefs een prachtige, zware kristallen vaas met bijzonder slijpwerk van meesterslijper van Gent.

Als klein meisje kreeg ik van mijn vader dierfiguurtjes van Lucienne Bloch en verschillende kleine vaasjes van Copier voor lentebloempjes en glazen drinkbekers met leuke afbeeldingen (b.v. Indiaantjes) er op. Wanneer een kind van kennissen het glas echt mooi vond werd dit weer

doorgegeven door mijn vader die altijd alles van glas weggaf. ('Jij krijgt wel een keer een ander').

's Morgens werd ik niet gewekt door de sirene van de fabriek maar door die van de houtzagerij Varsseveld aan de andere kant van de dijk, waar nu de glasblazerij is. Ons huis had veel glaselementen. Naast de glas-inlood ramen met rood en geel en de glazen bouwstenen in de schuur waren dat de raamkozijnen van hard geel graniver en, wat ik erg mooi vond, de drie schoorsteenmantels bekleed met vierkante zwarte en groene granivertegeltjes. In de keuken was een houten kruidenkast gemaakt in de glasfabriek met dikke glazen laadjes. In de buffetkast stonden o.a. glazen puddingvormen, compôteschalen, geperste bordjes van Berlage en Colopal ei- en zoutvaatjes van Copier. In de kelder inmaakglazen, een glazen rasp en glazen dek- en ovenschalen. Aan mijn moeder werd door de glasfabriek altijd gevraagd de nieuwe modellen eens uit te proberen.

Ik realiseer me nu dat ik mijn hele leven omringd ben door glas.

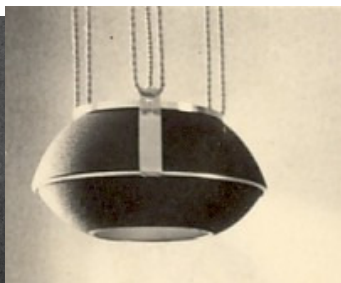
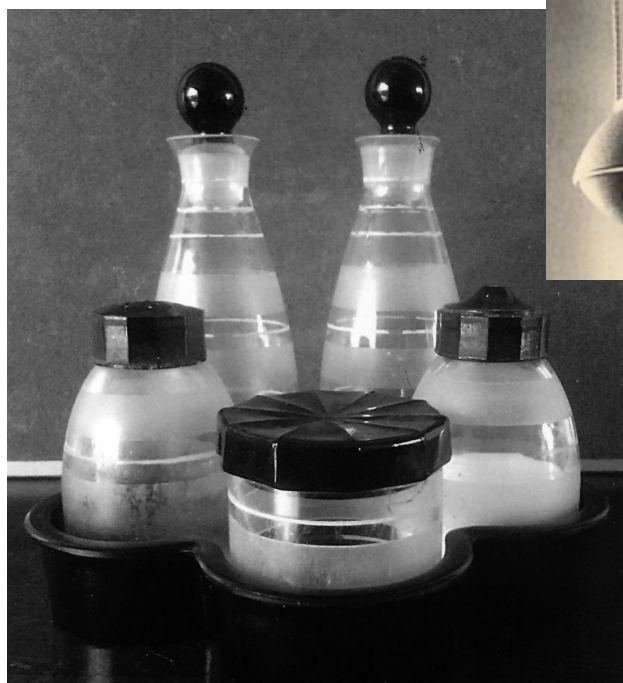

's Morgens in de badkamer de drinkglazen van de fabriek op de wastafel. Op mijn moeders' toilettafel het negen-delige toiletstel van blauw glas dat destijds op de wereldtentoonstelling een eerste prijs had gekregen. Koningin Emma had zo iets in het rood.

Dan de ontbijttafel: de Berlagebordjes met vleesbeleg, de eierdopjes van Copier en altijd het 5-delige olie en azijnstel met zwart onderstel – ook van Copier met het veel te grote gat in het dopje van het zoutvat. Fruit op schalen van Meydam.

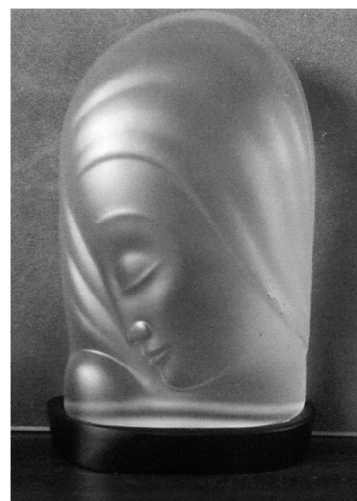
Voor verschillende bloemen werden verschillende vazen gebruikt, b.v. anjers in de matte anjervas van A.D. of tere fresiavaasjes waar mijn moeder van hield en de glazen voor hyacintbollen op water.

In de tuin lagen als afscheiding tussen gras en grint stenen uit de oven. Daar waren we aan gehecht.

Waar ik erg van hield was de Berlagelamp in de vorm van een dikke ruimteschotel boven de eettafel: craquelé donkerrood aan de buitenkant en een mooie binnenkant van parelmoer. Helaas stootte mijn neefje, een lange jongen, bij het opstaan van tafel met zijn hoofd die lamp kapot.

In de kast werden restjes wol en dergelijke bewaard in een grote bruine craquelé vaas van Copier. Daar stonden ook de gegraveerde borden die mijn vader met tennissen gewonnen had. Een uitgebreid glasservies 'Gloria' van Copier stond in het mahoniehouten dressoir dat speciaal daarvoor ontworpen was en op de schoorsteenmantel stond het kopje van J. Vermeire dat mijn moeder erg mooi vond. De boeken werden ondersteund door de boekensteunen van Lucienne Bloch en verder was er veel werk van Meydam.

Boven; enkele bijzondere presse-papiers / unica uit de beginperiode van het Glasvormcentrum (1968). Rechts; Mijn moeder, Truus van Ooijen voor het dressoir met Gloria servies, (1941).

Afkomstig van mijn grootouders waren aparte dingen zoals gegraveerde zegelstempels en een door de familie voor mijn grootvader gemaakt gegraveerd glas uit de 19^e eeuw. Mooi vond ik het Boheems robijnrood glas, ook door de familie in de 19^e eeuw gemaakt.

De uitgebreide kennissenkring bestond o.a. uit een aantal vrienden die bij de glasfabriek werkten zoals Jonny Jutte die de leiding over de machines had, Louis Lenoir die over

de ovens ging, Sietse Romkes, techniek en hoofd bedrijfsbrandweer, Bertus van der Kolk, bedrijfsarchitect, en de scheikundige Dr. Frits Klaarenbeek. Ook Teunis Kon, hoofd laboratoriumglas die later, toen de productie daarvan in Leerdam gestaakt werd zelf een laboratorium glasfabriek is begonnen. Ik hoorde dan de boeiende verhalen over een oven 'die ging lopen' en hoe mijn vader zich in een klein bootje naar het Amerikaans vliegkampschip de Essex liet overvaren om de gezagvoerder diens door hem in Leerdam zelf geblazen vaas te brengen.

Erg geroerd was ik altijd door de samenzang met Kerst in de hal van de nabewerking en het sfeervol luiden van de klok. De machines werden aan het oog onttrokken door platen karton.

Als kind keek ik altijd geboeid vanaf de Lingedijk naar de gloeiende oranje druppels glas die vanuit de feeders in de vormen vielen. Die oude fabriek is gesloopt na de nieuwbouw in de jaren 1980 en de ruimte is nu opslagplaats voor grondstoffen. De klok is uiteindelijk terecht gekomen in het bezoekerscentrum in Schiedam. Dat zijn van die dingen die voorbijgaan.

Mijn verwondering en bewondering voor het glas zou echter nooit overgaan.

Hierboven; De vaas die mijn vader in zijn jeugd had ontworpen en die een eervolle vermelding had gekregen.

Rechts; Massief Unica vrouwenfiguur gemaakt zonder gebruik van een vorm. Ontwerp F.Meydam. Uitvoering Leen v.d. Linden. Geheel boven: twee geslepen 19^e eeuwse bokalen, gemaakt door familieleden.

*Hennie de Boer is landschapschilderes
Hier haar impressie
van de Leerdamse
fabrieken vóór de
nieuwbouw.
Olieverf op canvas
30x40 cm. (J.S.)*

**'Ik realiseer me nu
dat ik mijn hele
leven omringd
ben door glas'**

Hennie T. de Boer-de Zwart

EN DAN DIT NOG....

Tussen de buien door in Linschoten 23 juni 2013

Willem van Traa

Het weerbericht voor het weekeinde was bar en boos. En zondagochtend leek het er op dat de tocht naar de theetuin van Henk Pluim en Anita Padding in Linschoten letterlijk in het water zou vallen. Nog op de weg er naar toe kreeg ik twee forse regenbuien op m'n dak. Maar toen was het water kennelijk op want de rest van de middag bleef het droog en kwam zelf de zon door. Helaas maar verstandig was de aangekondigde vaartocht naar Oudewater afgezegd. De beloofde wandeling ging wel door. Henk nam de doorzetters mee op een tocht door het park van het Huis

te Linschoten, wat met het natte gras en nadruppelende bomen hard werken was. Toch kan je dat aan de vrolijke gezichten van de groep op het bordes van het Huis niet afzien. De overigen, waaronder ik, rondten op de verharde paden het landgoed, toch nog zo'n uurtje lopen. Dat laat toch wel zien dat verzamelaars geen doetjes zijn! Klaas Prins sprak over Kinawijn en de flessen waarin dat werd verkocht. En na afloop was er, zoals gebruikelijk, de 'ruilbeurs'. En met de catering in de vertrouwde handen van Henk en Anita bleef het nog lang onrustig (en droog!) in Linschoten.

't Vliegend Hart, een persoonlijke impressie

Peter Vermeulen

In ons verenigingsblad nr 133 staan twee zeer lezenswaardige artikelen (Johan Soetens "De Wrede Zee" en Evert Hellebrekers "Een duur nipje met een luchtje"), die het wrak van "'t Vliegend Hart" als basis hebben.

Wat vele leden niet weten, dat ook "De Oude Flesch" er ook nog een rolletje in gespeeld heeft. Medebestuurslid Guus Lange (als oud-gezagvoerder bij de KNSM een ervaren zeerot) en ik werden uitgenodigd een dag mee te varen met het expeditie-schip van de gebroeders Rose, de directeurs van de Kentucky Fried Chicken keten. Na twee jaar tevergeefs zoeken met de modernste opsporingsmiddelen was The North Sea Archeological Group er in geslaagd het wrak van "'t Vliegend Hart" te vinden, zo'n 20 zeemijl voor de kust bij Vlissingen. Op zondag, 7 augustus 1983 was het zover: Guus en ik moesten ons om 09.00 uur melden in de haven van Vlissingen bij de catamaran "The Flying Heart". Dit schip was speciaal gebouwd om het duiken van binnen uit mogelijk te maken. De duikers behoeften dus niet van boord in de woelige zee te springen. Verder waren er twee speciaal hijswerktuigen aan boord om zware voorwerpen als kanonnen omhoog te kunnen halen. De eigenaren van het schip kwamen ieder in hun eigen Rolls Royce aangereden: Verder waren o.a. aan boord Prof. Bas Kist, conservator Nederlandse geschiedenis van het Rijksmuseum in Amsterdam en zijn duikende assistent, Jerzy Grawonski. Er waren 12 duikers aanwezig: 6 Engelse beroepsmensen en 6 Nederlandse amateurs van de

duikclub Texel. Voordat we wegvoeren werd eerst een (dagelijkse) ceremonie uitgevoerd. De KFC (Kentucky Fried Chicken) vlag, met de afbeelding van het gestileerde hoofd van Colonel Sanders, werd gehesen onder het afspelen van het lied "The Ballad of Colonel Sanders" (gezongen door Chris Hinson). We gingen nog net niet in de houding staan. Colonel Harland David Sanders (1890 – 1980) was de oprichter van de Kentucky Fried Chicken keten, ca 1960. Colonel was in dit geval overigens geen militaire maar een soort eretitel, zo ook b.v. bij de manager van Elvis Presley, Colonel Tom Parker. Na zo'n twee uur varen kwamen wij bij de uiterst geheime plek aan, waar het wrak van "'t Vliegend Hart" op de zeebodem lag. De bemanning en de duikploeg gaan onmiddellijk aan de slag. Volgens een woedende Jerzy Grawonski waren er intussen illegale schatduikers aan het werk geweest. Hij miste onder water allerlei zaken, die er vorige maal nog waren. Voornamelijk met een soort enorme stofzuigerslang worden zand, schelpen en allerlei voorwerpen opgezogen en over een enorme zeef uitgespreid. Het meest interessant zijn de opgedolven munten. De zilveren kleven meestal met andere sedimenten van de zeebodem aan elkaar en zijn geheel zwart. In het begin zie je er geen munten in, maar na een tijdje staan Guus en ik ijverig mee te werken en ook wij vissen de munten en andere te bewaren voorwerpen uit de troep. De paar gouden munten, die die dag boven water kwamen, zagen er overigens fraai glanzend uit. Af en toe kwam er duiker met een volle kattekop naar boven. De buit die dag was 12 stuks. Zij waren alle van hetzelfde type. Aan de uiterlijke kenmerken te zien van Nederlandse oorsprong. Prof Kist vertelde mij, dat een deel van de opgedoken flessen geschonken werd aan enige meewerkende musea en dat de rest verkocht zou gaan worden – met certificaat van oorsprong – door enige uitverkoren antiquairs in het westen des lands voor prijzen tussen de 1400 en 1700 gulden. Hij schatte het aantal wijnflessen in het wrak op zo'n 800. Om de markt niet te laten instorten, zou maar zo'n 10% geborgen worden. Om te voorkomen, dat de flessen – door de invloed van het zout – spontaan uit elkaar zouden vallen, werden ze eerst een kwartaal in een $\frac{3}{4}$ (t.o.v. zeewater) zout bad gelegd, dan een kwartaal in een $\frac{1}{2}$ zout bad, een kwartaal in een $\frac{1}{4}$ zout bad en tenslotte een kwartaal in zoet water. In geval van Evert Hellebrekers heeft dat kennelijk toch niet geholpen. Om exact 17.00 uur stopte men ermee en voeren we moe, maar voldaan, terug naar Vlissingen. Een schelvisbittertje wilde er onderweg best in.

Recordprijs voor Schon's Patent Bottle

Schon's Twin Bottle Patent

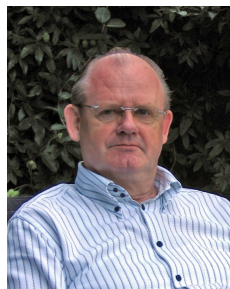
Patent No. 14,585 A.D. 1885

In 1885, the first Schon's Patent Bottle was made in the city of Philadelphia, Pennsylvania. It was a twin bottle, made of glass, and was used for storing and dispensing liquids. The bottle was designed by John Schon, a famous glassmaker, and was patented in 1885. The bottle was made of glass and was used for storing and dispensing liquids. The bottle was designed by John Schon, a famous glassmaker, and was patented in 1885.

In 'De Oude Flesch' no. 126 (september 2011) schreef ik een artikel over de Schon's patent bottle op basis van gegevens die Willy Van den Bossche met veel moeite boven water had gebracht. Het werd overgenomen door het Engelse 'Antique Bottle Collector' en dat heeft kennelijk de ogen daar geopend want in de veilingcatalogus van British Bottle Review (Alan Blakeman, veiling van Zondag 7 Juli 2013 in Elsecar, Engeland, lot 41) werd zo'n fles aangeboden voor een richtprijs van 4.000 tot 6.000 Pond. Die heeft uiteindelijk £10,700 + 15% Commission = **£12,305** ofwel **€14.232** opgebracht. Gelijktijdig verscheen in het BBR magazine een artikel waarbij ruim gebruik gemaakt werd van de uit Nederland afkomstige informatie, helaas zonder bronvermelding. Niet erg netjes, vinden wij dat.

Johan Soetens

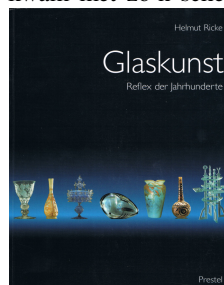
Helmut Ricke 70 Jahre

Dieter Schaich / Willem van Traa

Dies ist eine kurze Übersetzung eines Artikels von unseren Münchener Mitglied Dieter Schaich in der Zeitschrift der Deutsche Glastechnische Gesellschaft (DGG) über Helmut Ricke, jahrelang Direktor eines der wichtigsten Glasmuseen Europas, Museum Hentrich in Düsseldorf.

Op 27 maart jl. is Helmut Ricke 70 jaar geworden. 38 ervan wijdde hij aan beheer en opbouw van de glascollectie van het Glasmuseum Hentrich, waar de belangrijkste glasverzameling van Europa staat. Toen hij begon, telde de collectie zo'n 2.500 voorwerpen. Aan het einde van zijn loopbaan waren het er meer dan 11.000, die niet in de depots staan, maar getoond worden. Met hulp van architect Helmut Hentrich kon in 1979-1985 het 'Grüne Gewölbe' van het Concertgebouw als interim-glasmuseum

gebruikt worden. Dat had zo'n succes dat, na ingebruikname van de nieuwe behuizing, dat deel van het Concertgebouw voor grotere tentoonstelling in gebruik bleef. Dankzij de volharding van Hentrich en Ricke kwam in 2004-2006 ook de laatste grote verbouwing van het museum tot stand. Hij wist steeds de relatie met verzamelaars en begunstigers voor het museum aan te wenden. Goede voorbeelden daarvan zijn naast de collectie Hentrich, de Jugendstil verzameling van Gerda Koepff, de Middeleeuwse verzameling van Karl Amendt, de Nederlandse stichtingscollectie Knecht-Drenth met ruim 500 moderne glazen en de nalatenschap van de Wiesenthal glashut uit Schwabisch-Gmund met de Design collectie 1957-1989. Dikwijls kwam met zo'n schenking of bruikleen een grote som geld voor de wetenschappelijke bewerking van het materiaal. Naast

beheer en opbouw van de collectie heeft Ricke meer dan 70 tentoonstellingen gemaakt die in talrijke centra voor glashistorie en -vormgeving te zien waren. Hij heeft meer dan 200 titels op z'n naam staan; veel van zijn monografieën en catalogi standaardwerken zijn geworden. In 1980 richtte hij met uitgever Karl-Gunther Nicola het tijdschrift 'Neues Glas' op. Naar aanleiding van Ricke's 70^e verjaardag hebben collega's, kunsthistorici, glaskunstenaars, verzamelaars en vrienden onder redactie van zijn opvolger Dedo von Kerssenbrock-Krosigk een 'Liber amicorum' gemaakt. Op 240 pagina's geven 19 schrijvers de brede belangstelling van de nu 70-jarige weer, met een uitvoerige geschiedenis van de verzameling van het Museum Hentrich en een bibliografie van de werken van Helmut Ricke. (Glasklar, Festschrift für Helmut Ricke -hg. von Dedo von Kerssenbrock-Krosigk, Museum Kunstpalast, Düsseldorf, Glasmuseum Hentrich ISBN 978-3-86568-882-8)

Droevig nieuws

Wij ontvingen bericht dat op 77 jarige leeftijd na een kort ziekbed Gert Purmer is overleden. Hij was lid sinds 2011 en verzamelaar van diverse soorten flessen en oud gebruiksglas. Wij hadden hem graag binnen onze kring gehouden. Hoeveel te meer geldt dat voor zijn diepbedroefde weduwe.

Op 4 juli j.l. overleed plotseling ons huisgenoot lid Korry Jonkers- van Riel, echtgenote van Is Jonkers in de leeftijd van 85 jaar. Is Jonkers, initiatiefnemer en oprichter van het Likeur en Frisdrankmuseum in Hilvarenbeek zal zijn vrolijke echtgenote, steun en toeverlaat enorm missen.

Wij gedenken hen met genegenheid. Moge goede herinneringen de nabestaanden tot troost zijn.

Mutaties 3^e kwartaal 2013:

Nieuwe leden:

Mevrouw N. Schadee, Heemraadssingel 331, 3023 BH Rotterdam. Tel.nr. 06 16 79 33 66
Karsten Frederiksen Skov, Sungardsvej 10, 5750 Ringe, Denemarken

Nieuwe huisgenootleden:

Mevrouw M. (Marjan) Biesmeijer, behorende bij lid nr. 503
Mevrouw A. (Angeline) Hellebrekers, behorende bij lid nr. 488
De heer R. (Rene) Veenis, behorende bij lid nr. 007
Mevrouw A. (Anneke) van der Meijden, behorende bij lid nr. 491

Nieuwe en gewijzigde e-mailadressen:

Geert Engels:	geertengels@ziggo.nl
Karsten Frederiksen Skov:	havehuset@yahoo.dk
Ans Ledegang-van Galen:	briljansje@upcmail.nl
Peter Vermeulen:	petemill@ziggo.nl
Jet Schokker:	schokbrekers@gmail.com
Annelies Wagter:	awpwagter@gmail.com

Het telefoonnummer van mevrouw I. Posthuma is: 0534 35 14 18

Een zee van glas

18 oktober 2013

t/m

19 oktober 2014

GLAS

NATIONAAL GLASMUSEUM LEERDAM

Lingedijk 28-30

Leerdam

0345 612 714

Een zee van glas

De onderwaterwereld van professor Ernst Haeckel

Jan Taminiau, Andries Copier, Katherine Coleman, H.P. Berlage, Bernard Heesen... wat hebben deze kunstenaars met elkaar gemeen? Allen raakten geïnspireerd door de wetenschappelijke illustraties van Ernst Haeckel. Deze Duitse zoöloog bracht rond 1900 de wereld van de diepzee dichterbij. Het Nationaal Glasmuseum brengt natuur, wetenschap en kunst op een unieke manier samen in het grootste project van het museum tot nu toe.

Een zee van glas toont de illustraties van Ernst Haeckel, de daarop geïnspireerde glasobjecten van vroeg twintigste eeuw tot heden en de organismen zelf, in een aquarium, onder de microscoop of op sterk water. Diverse glastechnieken zijn vertegenwoordigd in de tentoonstelling: geblazen glas, glas-in-lood, gegraveerd glas, voor de lamp, geblazen glas en glas in combinatie met andere materialen.

Leerdam Unica, A.D. Copier, 1931-32

Ook Copier liet zich inspireren door Ernst Haeckel

Europa's Grootste Vintage Evenement

23 & 24 november 2013

Jaarbeurs Utrecht

**VERZAMELAARS
JAARBEURS**

voorverkoop & info:
www.verzamelaarsjaarbeurs.nl
volg ons via:

CATALONIË GLAS VERPAKKINGEN

FLESSEN - POTTEN - SLUITINGEN - (+ TEFLON INLAGEN)

GLAS IS MILIEUVRIENDELIJK

Streekstraat 48

5041 DN Tilburg

Telefoon 013 - 425440

Telefax 013 - 354682

Shake, Serve & Excel

Let the premium range liqueurs of De Kuyper work for you! Take Sour Grapefruit, our latest taste sensation within our range. Sour Grapefruit is as close to 'the real thing' as you can get! It creates a tantalizingly sweet and sour base for your best cocktails or adds a fruity note to your mixer. Shake, Serve & Excel with the global number 1 liqueur brand!

www.dekuyper.com De Kuyper Works!

**Mannûh,
kopûh!**

Mannen onder elkaar. hartevelt

www.mannenonderelkaar.nl

Geniet, maar drink met mate.

BRANDERIJ 'DE TWEELINGH'

NOTARIS

NOTARIS Jeneverspecialiteiten.
Pure bekoring.

**HET VERHAAL VAN
PASSIE
EN VUUR**

Oude kranten. Hout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht met graanbeslag. Dan gaat de vlam eronder. Behoedzaam laat hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur. Het vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van de stoker. Dat proef je terug in de zachte zuivere graanjenever die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate